

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven.

Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). Hirdetések díja: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, féloldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árendemény adatik. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

Egyes szám ára 15 krajcár.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor tanárhoz** (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Hol van az ok?

II.

Nagy alkotások csak nagy időben létesülhetnek. Mikor az Ur lelke megragadja az emberek lelkét, megszállja keblét, a lelkesedés pár hónap alatt teremt annyit, a mennyinek előállítására különben száz esztendőök kellenének; de előhoz olyan alkotásokat, intézményeket is, a mikre közönséges időkben gondolni sem lehetne. A magyar prot. egyetem eszméje p. o. nem a mai kor lelkének való volt, pedig annak nem léte csak sok szégyelni valóink számát szaporítja.

A lobogó lelkesedésre, a lelkesedéssel vívott fegyveres, véres, valamint a fegyvertelen, vér nélküli harcokra beállt a nemzetnél a visszahatás, a kimerültség; lelkében az eszmények számára nincs hely; eszményi alkotások iránt nincs érzék; a gazdasági megerősödés, szilárdulás, ez most az egyetlen gondolat fent és lent. Apró por-szemeket, kavicsdarabokat összehordani és lassú fáradságos munkával kiépíteni az állam épületét minden irányban, ez a kor feladata.

De vajjon a prot. egyházak ki vannak-e építve minden irányban? Sajnos nincsenek. Ám a prot. egyházakban az a csendes, de szakadatlan építő munka korántsem folyik. Ha a nemzet életében a lelkesedés nagy korszakára az általános béke munkaideje következett be; ha ott minden kéz a neki adott erővel dolgozik a nagy épület körül: egyházunkban mintha a végenyészet, a lassú halál jelei mutatkoznának, mert itt a sok ezer meg ezer munkás kéz helyett, mely serényen dolgozónak, látunk néhány csüggeteg munkást, kiket a kétségbeesés hajt dologra. Kezdeményezés itt is, ott is, de szegényes, szűkös eredmény mindenütt. Régi egyházi lapjaink évről-évre tengődnek; egy-egy lelkes ember anyagi és szellemi áldozatkészége tartja fent. Irodalmi társaságunk 10 év alatt nem hogy erősödött volna, de tagjai folyton

apadnak. A nagy szabású kezdeményezés prot. egyetem iránt elaludt. Leánynevelő intézeteink csak itt-ott; tanítónőképzőnk egy sem, református kántorok, papok, volt esperes kötelezvényt irnak alá, hogy kath. zárdában leányaik a r. kath. vallást fogják tanulni, csak vegyék fel az intézetbe.* Árvaházak, szegényházak, a szeretet intézetei igazán szegények és árvák, nem a szeretet, hanem valami kínos kedvetlen erőlködés szülöttei, mikben alig van életképesség. Minden intézményeink, minden munkáinknál munkaképes embereink százezrei vannak távol. Más országokban, félannyi népességű protestánsoknál az évi adományok százezreit, millióit hordják össze egyházépítésre; nálunk fillérekért is ismételve kell kunyorálnuuk. Ott, hol a prot. egyházakban igazán az evangelium lelke él, tudja mindenki, hogy az egyház, épen úgy, mint az állam, mindenek közös birtoka, közös oltalom-hely, melynek fedele alá mindenki menekülhet. Nálunk az egyháznak hozott szegényes áldozatok felől a prot. közönség túlnyomó része abban a véleményben van, hogy azt adja azért, hogy segítsen eltartani pár ezer éhező papesaládot, mely szerint ma már csak felesleges teher a társadalomban és hogy néhány pap- vagy tanítóárvát az éhenhalástól megmentsen vele. Egyházirol alkotott fogalma igen sok művelt embernek is nálunk ennyiben határozódik. De egy-egy nagylelkű, buzgó protestánst kivéve, a ki aztán csaknem egész vagyonát áldozza az egyháznak, nagy általánosságban teljességgel nincs meg sem fent, sem alant az az egyház-szeretet, lankadatlan buzgóság, mely rendszeresen meghozza a maga szellemi és anyagi áldozatait az ő egyházának önkényét és szívesen, soha sem tekintvén azt tehernek, melyet egyszer megfizetve, egész életére ledobhasson vállairól.

* Az ilyen reform. kántort és papot azonnal el kell csapni.
Szerk.

Különösen ha tekintetbe vesszük a r. kath. egyház szervezetét, mely csakis a választottakért, a papokért van, mégis ott látjuk benne dolgozni a világiak nagy seregét is: elszorúl szívünk és aggódva keressük az okát e visszás jelenségnek. És én úgy vélem, megtaláljuk azt, ha eszünkbe vesszük a r. kath. egyház nevelési rendszerét. Én magát azt a rendszert a maga teljességében nem ismerem, de eredményét látom. Látom, hogy a r. kath. egyház, azaz a valóságban a klérus tud magának nevelni fanatikus táborát, mely nem az eszményi egyházért, nem hevül az Istenért, de képes volna ma is máglyát gyújtani az Istennél feljebb tisztelt római pápáért és annak fekete hadseregéért. Láttam, ismerek előkelő, magas műveltségű úrhölgyeket, kik azt hiszem, legalább a gyóntatószékben képesek megcsókolni a kezét a papnak. Látom, hogy a r. kath. papság (a valóságnak megfelelően ezt kell mondanunk) a mint reá tette a kezét a bölcsönél az ő áldozatára, azt el nem ereszti, képes fogva tartani a koporsóig és pedig úgy, hogy annak az áldozatnak az a fogság boldogító. Látom, hogy a római papság tud függésre nevelni; hogy mikép, nem tudom; de valószínűleg a bünbocsátó hatalom magához ragadásával, a mely őt úgy állítja az önálló gondolkozásra nem képesített hívő elé és fölé, mint Isten helyettesét, megbizottját. De végül is úgy tudja testestől-lelkestől hatalmába keríteni az ő hívét, hogy az a „Szent“ papságért, annak

érdekeiért életre-halálra vívni mindenkor kész. Ezzel szemben látunk a mienknél — sajnos nagyon soknál! — valami bántó kicsinylést a vallás, az egyház és annak intézményei, emberei iránt; érezzük, hogy nemcsak arra nem vagyunk képesek, hogy egyházunk híveiben imádatot gerjeszünk Isten iránt (mert a mi főfeladatunk ez volna) tiszteletet az egyház és becsülést annak szolgálói iránt; hanem inkább elfordult, közönyös, nem ritkán ellenséges érzéssel fizetnek a velők közlött jókért. Fizetnek a jókért? Bizony aligha nem azért fizetnek. Ki mint vet, úgy arat. — Hogy áldozatkész, hithű szilárd, munkás gyermekei nincsenek egyházunknak, bizony önmaga az egyház, az ő nevelése annak az oka. Nevelés által leszünk egyéniséggé. A milyen nevelést ad a szülő az ő gyermekének, legtöbb esetben olyan az. De ugyanaz áll az egyházzal. Egyházas, vallásos nevelés ad az egyháznak vallásos lelkű, egyházas gyermekeket, a közömbös, se hideg, se meleg vezetés ilyen embereket. Félnék azt mondani, hogy az egyház maga felejtkezett el az ő magasztos hivatásáról, magas méltóságáról, hogy ő maga tetszelgett magának abban a szármalmas helyzetben, mit ma néhány évtized óta e hazában elfoglal; hajlandó vagyok inkább azt mondani, hogy suggerálták neki a hamupipőke szerepét elannyira, hogy végezetre szegény magyar prot. egyház szerényen meghuzva magát a hamuban, beletörődött pipőke, mostoha gyermek szere-

TÁRCA.

Utilitarianismus.

Irta: Blackie Stuart János. Angolból fordította: Csiky Lajos.

(Folytatás.)

Az ő rettenetes *atheistikus* tanát a mi finom skót Epikurusunk — *Hume* — a következő úton mutatta meg: „Skeptikus kételyek“ című szakaszban, az *ok* és *okozat* eszméinek eredetéről beszélve, azt mondja: „Mikor úgy találjuk, hogy bizonyos részleges tárgyak folytonosan összekötve egymással, mint a mozgás közlése egyik billiárdgolyónak a másikhoz való csapódása által: ezen ismeret pusztán tapasztalatból ered és nem valamely *priori* való észlelődés dolga az.“ Ismét: „Az okozat ebben és minden más esetben teljesen különbözik az októl; minden okozatnak az ő okával való összekapcsolása önkényes dolog; minden okozat tényleg különbözik a maga okától. Ebből kitalálhatjuk annak az okát, hogy miért nem tett egyetlen, okos és szerény névre igényt tartó bölcsész sem kísérletet arra nézve, hogy kimutassa valamely természeti működésnek végokát, vagy hogy tisztán feltüntesse azon erőnek tevékenységét, mely a világegyetemben csak egyetlenegy hatást is képes előidézni. A természeti tüneményeknek végforrásai vagy szülő elvei teljesen elzárva az emberi kíváncsiságot vagy kutatás elől.“ Aztán a legközelebbi

szakaszban minden tudományos gondolkozás azon közönséges követelményének törvényes volta ellen kezd érvelni, a mely szerint „hasonló érzelmi minőségek hasonló titkos erőkből erednek“. „A mit a tapasztalat tehet, az mindössze abból áll, hogy megmutat nekünk egy sereg, egymással egyező eredményt, melyek bizonyos tárgyaktól származnak, és megtanít bennünket arra, hogy azon külön tárgyak azon külön időben ilyen és ilyen hatalommal és erővel voltak felruházva.“ Ezután pedig a „Skeptikus kételyek skeptikus megoldása“ című szakaszban azt fejtegeti, hogy mióta azon hitünk, hogy a hasonló eredmények hasonló okoktól függenek, többé nem az okoskodó értelem dolga, az egyedüli „elv, a melytől az függ, egyszerűleg a szokás“. Tényleg „minden, a tapasztalatból elvont következtetés nem az *okoskodásnak*, hanem a szokásnak az eredménye.“ Azután, ugyanazon szakaszban a vége felé, azt mondja: „Van bizonyos előre megállapított harmonia a természet folyama és a mi eszméink egymásutáni következtése között; és bár azon hatalmak és erők, a melyek az előbbi kormányozzák, teljesen ismeretlenek is előttünk, ennek dacára a mi gondolataink és fogalmaink, úgy látjuk, ugyanazon nyomon haladtak a természet egyéb munkáival. A *szokás* azon elv, a mely ezen összeköttetést létesíti.“ Az okiságról szóló ezen fejezetekkel rokonok azon tárgyalások, melyek az erő vagy szükségképeni összeköttetés eszméjéről szólnak, s a melyekben azt állítja, hogy ezen eszme nem vehető sem a külső világban levő erők működésének megfigyeléséből, sem a bennünk levő akarás világából; hogy a miről csak

pébe, a ki meglegszik az ócska ruhadarabokkal, mik kevély mostoha nénjeiről lekerülnek. Ez alárendelt szerep, mit jó részben önfiai jelöltek ki a prot. egyháznak lassankint megfosztotta azt az önbizalomtól, elvette a lelki erélyt, melylyel önfentartásán munkálnia kellett volna; hogy úgy mondjam: elhagyta magát, megfélekedett az eszközökről, kiadta kezéből a fegyvert, melylyel magát fentarhatta volna, nem végezte a nevelést a szükséges önbizalommal, kellő erélylyel. Ennek következtében azután, hogy a valódi liberálisizmus valami hivatalos, csak az ajkakon élő szabadelvűséggé lett, a régi egyszerű, puritán, de törhetetlen jellemű, Krisztust nem szégyellő kálvinista papok helyett, kijöttek theol. intézeteinkből valami furcsa középlények, sem nem előkelő világi urak, sem nem lekipásztorok, a kik társaságokban, társadalmi érintkezéseikben mindenáron erőlködtek túltenni világias magaviseletben (csak ennyit mondok!) a legvilágiasabb úri emberen, csakhogy „a társaságba beválhassanak“, a kiket ha kérdeztek, hogy lehet ilyen egy pap, egész büszkén igazolták magukat: „Én csak a katedrában vagyok pap!“ és teljesen meg voltak győződve, hogy ők egészen helyes állásponton állanak. Ámha legalább a katedrában igazán papok lettek volna!? De elképzelhető-e, hogy egy ilyen ember igazi prédikátor lehessen!?* Ez a pap eleinte csak kép-

* Sajnos! mint minden társadalmi osztálynak, úgy a lelkészeknek is van salakja, de vannak — Istennek legyen hála — túlnyomó arányban más ivású papok is! Szerk.

telen volt védeni egyházát, annak tanait, a biblia felséges tanítmányait az otromba támadások, a ripők élcelődések ellen; később, hogy világtól elmaradottnak ne láttassék, együtt élcelt az istenkáromlókkal a vallás felett, azokkal együtt gúnyolta a jó öreg „néném-asszonyokat“, a kik „az özvegyek és árvák“, ez első és utolsó predikáció téma feszegetése közben elpityeredtek; és az, a kinek ha fogalma lett volna a kötelességérzetről, a föld alá süllyedt volna, még kacagott; nyomorú hiuságának hizelgett, ha egy-egy úri pajtás meghallgatva, ezzel fejezte ki elismerését beszéde iránt: „Na ugyan jól bolonddá tette megint a parasztot!“ Istenem! Mint egy közsál a vakondturások közt, úgy emelkedik ki előttem Révész Imre nagy alakja e boldogtalan predikátorok felett és mint mennydörgés, úgy harsog fülembe valamelyik predikáció-kötetének előszavából ez a mondás: „Ha valaha odajutnék, hogy az én Uram Jézus Krisztus felől nem lennék teljes szivemből meggyőződve, palástomat azonnal letenném!“ És ime e nagy embernek riadó szózata után is az ő fiatalabb kortársai 20—25 éven át megfoghatatlan öntudatlansággal, tetszelegve maguknak, nézték, mint gyökerezik meg a prot. közönségben az a meggyőződés, hogy „a pap maga sem hiszi, a mit prédikál“, a mint hogy a mai műveltség színvonalán azt nem is hiheti; de hát ennek így kell lennie; a parasztnak prédikálni kell!“

Boldog Isten! Mily feneketlen elsüllyedés!

tudomásunk van, az minden esetben „a tárgyakra csak gyakori összefűződése, de nem összeköttetése“; „minden esemény teljesen lazának és különállónak tűnik föl előttünk; és alapjában véve egyáltalában semminemű fogalmunk nincsen nekünk az összeköttetés vagy erő eszméjéről és ezen szavaknak absolute semmi értelmük sincsen“; és bölcséletileg fejezve ki magát, azt mondja, hogy „azon érzélem vagy benyomás, melyből mi az erő vagy szükségképeni összeköttetés eszméjét alkotjuk“, pusztán csak „a képzeletnek egy tárgyról annak rendes kíséretére való szokásos átmenete.“ És ebből folyólag, „az okot úgy határozhatjuk meg, hogy az olyan egy tárgy, melyet egy másik követ és a hol minden, az elsőhöz hasonló tárgyat a másodikhoz hasonlító tárgyak követnek.“ — Végül pedig, a skót atheismus ezen egész kidolgozott épületének betetőzésére, a „Gondviselés és a jövő állapota“ című szakaszban a következő tételket találjuk: „Mikor valamely eredményről valami külön okra következtetünk, egyiket arányítanunk kell a másikhoz; és soha sem szabad az oknak más sajátságokat tulajdonítanunk, csak olyanokat, melyek épen elégségesek azon eredmény létrehozására. Megengedvén tehát, hogy az istenek a világegyetem létének vagy rendjének a szerző okai, ebből az következik, hogy ők az értelemnek és a jótékony-ságnak pontosan ugyanazon fokával rendelkeznek, a mely műveikben jelentkezik, de semmi ennél többet megmutatni nem lehet. Minden további tulajdonság fölvétele pusztán hypothesis.“ Ezen érv az isteni munkásság és tulajdonságok tökéletessége ellen szól. Majd a célza-

tosságot illető sokratesi érv megsemmisítésére tör, mikor ezt mondja: „Ha látsz egy félig elkészített épületet, körülveve az építkezéshez szükséges mindenféle edényekkel és szerszámokkal: ezen eredményből egészen helyesen következtetheted, hogy az cél és terv szerinti munka, és az emberi munkákra nézve ezen okoskodás teljesen jó, mert az ember olyan lény, a kit mi tapasztalat útján ismerünk meg. De nem ugyanez az eset a természet munkáiról való okoskodásainkkal. Az Istenség csak az ő munkái által ismerős előttünk, és ő az az egyedüli Lény a világegyetemben, a kit semmiféle fajba vagy nembe sem lehet beosztani, a kinek tapasztalt tulajdonságaiból vagy minőségéből analogia útján következtethetünk minden ő benne levő tulajdonságra vagy minőségre is. Az okoskodásnak az a módszere, melyet egész törvényszerűséggel használhatunk az emberek szándékait és terveit illetőleg, sohasem vehető igénybe egy olyan távoli és megfoghatatlan Lénynél, ki sokkal kevésbé áll analogiában a világegyetem bármely lényével, mint például a nap a viaszgyertyával, és a ki csak bizonyos homályos nyomokban és körvonalokban mutatja magát, a melyeken túl nem áll szabadságunkban őt semmiféle tulajdonsággal vagy tökéletességgel felruházni.“

Nagy gonddal válogattuk ki és irtuk le szószerint Hume Értekezésének több száz lapra menő tömkelegéből ezen határozott irányú tételket, mert ezek tényleg magokban foglalják mindazt, a mi azon pozitív vagy negatív atheismus igazolására vagy enyhítésére mondható, a mi újabban Európa értelmi világának levegőjében

Ezelőtt 15—20 évvel nem tartották tisztességes embernek, a hazudozót: de akkor sem volt olyan, a ki a papot megítélje, arcába vágja, hogy a legrettenetesebb helyen, a felséges Isten megemészítő színe előtt hazudozik egész életén át. Mert fel se tették egyről sem, hogy higgye, a mit prédikál, mivel ő maga tiltakozott volna az ellen a felvilágosodás nevében.* Annyira nem, hogy értesülésem szerint egyik igazán nagy papunktól egy hatalmas beszéde után bátorkodott megkérdezni egy barátja: „Hiszed te azokat, a miket elmond-tál?” És tudok esetet, hogy egy nagyon vallásos buzgó fiatal pap felől legközelebbi barátait, rokonait nem képes meggyőzni az, a ki őt igazán ismeri, hogy ő nem tettető, nem szinkelő. Nem képesek ma már ilyet hinni az emberek.

Betetézte a hiányos egyházas nevelésből eredő romlást a mindörökre szomorú emlékezetű liberalis, alapjában azonban istentagadó theol. irányzat fellépése a 70 évek elején némely theol. intézeteinkben. Hihetetlen, milyen rombolást vitt ez végbe a lelkekben a külső és belső egyház kárára. Nyíltan csak a Krisztus istenségét boncolgatni, majd tagadni is az ész jogán; az intézet falain belül pedig már lopva valami szintelen pantheizmust hirdetni! A tudós tanár az iskolai katedrán prédikál emberi bölcségnek hitető beszédivel (1. Kor. 2. 4.), melylyel lassanként

* Ilyen papok a debreceni kollégiumból nem kerültek ki. Szerk.

belopja tanítványai lelkébe az egy élő személyes Isten tagadását. A tudatlan pap pedig a templomi katedrán beszél össze-vissza szentháromság hívő és tagadó prédikációs könyvekből egyiránt; kint pedig elég botorúl az együgyű nép előtt is feszegeti azt a „felfedezett új, nagy bölcséséget”, hogy a hívő lélek nem tudja, vajjon a papja bolondult-e meg, vagy a bibliája hazudik; minden-estre pedig egyházában botránkozott meg.

Ez istentagadó szellem némely egyházkerületünkben lenyúlik a legújabb időkig, a mikor pedig vagy észbe kaptak már az élők, vagy az elhaltak helyére léptek hívő tanárok. Csak nem rég hallottam, hogy egyik intézetünkben nyilvános önképző köri gyűlésen az Istenről talán nem elég lelki erővel bizonyosságot tevő theologus felolvasását bírálván egy másik, különben igen eszes ifju, egyebek közt ezt mondta: „Ha N. úr a geológiából bebizonyítja, hogy a föld úgy állt elő, a mint azt a világ teremtésének bibliai előadása tanítja: akkor elhiszem, hogy Isten teremtette a világot; *azt is, hogy van Isten!*“ (!!) Így az Isten igéjének szolgái a hittel, vallással, egyházzal!

Tudok azonban példát, a melyben előkelő világi urak megbotránkozással nézték az egyházi szolgák egyháziatlan, vallástalan magaviseletét; olyat is, a melyben világi úr épen e miatt hagyta oda egyháza szolgálatát. De mindenek pedig, még az olyanok is, a kiknek eleinte tetszett a papok

kisért s mérgezi a társadalmi erkölcsiség forrásait. Lásuk most már azt, hogy mit érnek ezek a tételek?

Elsőben is, a tényekről való minden mi ismeretünk általános forrását illetőleg, teljesen bizonyos dolog, hogy mi ilyen ismerethez csak tapasztalat útján jutunk; de ez természetesen nem vonatkozik pusztán a külső tárgyra vonatkozó külső tapasztalatra. A mi csak létezik, a gondolkozó Én, a mi csak képes arra, hogy a tárgyról ismeretet szerezzen magának, nem kevésbé mint a megismert tárgyak is, csak tapasztalat útján ismerhetők meg, másként azokhoz hozzájutni nem lehet. Léteznie kell valamely dolognak, hogy annak létezése megismertethessék. Semmi sem létezik, a létezésétől függetlenül pusztán absztrakt okoskodás útján. Ha azt mondják, hogy a matematika így ismeretes, erre az a felelet, hogy a matematika föltételezi egy gondolkozó egyénnek létezését, és a gondolkozás törvényeinek létezését, továbbá, hogy a matematikai tudomány tárgyai gondolatok, nem létezők, pusztán hypothetikus föltételek és a tér és idő önkényes korlátozásai. Nem szabad tehát azon előföltételt ápolgatnunk, hogy a mi nem absztrakt okoskodás által ismerünk meg, az a pusztán véletlen vagy szokás kategóriája alá esik; azon dolgoknak nagy sorozatában, a melyeket tapasztalat útján ismerünk meg, némely dolgok lehetnek véletlenek vagy szokásszerűek, sok más dolog pedig lehet szükségszerű; hogy mely dolgok a föltétlenül szükségszerűek, azt egyedül a Legfőbb Ok tudhatja; de hogy a dolgok szokásszerű találkozása a tünemények azon rendjét, melyet mi a külső vagy benső világban csodálunk, nem

magyarázza ki eléggé, azt az emberi értelem minden nagyobb habozás nélkül bizton állíthatja. Mert vizsgáljuk csak meg, hogyan keletkezik az *ok* eszméje? *Hume* szerint értelmetlenség az; csak egy másik szó az a szokás helyett; az állandó szokás maga az *ok*. Már pedig, az emberiségnek minden időben való egyértelmű érzéke és valamennyi nyelv szokása szerint, — a melyeknek pedig maga *Hume* is a legnagyobb fontosságot tulajdonítja, — a szokásnak változékonysága, magában hordván az esetlegesség és szeszély eszméjét, kizárja az oknak, vagy legalább az olyan oknak fogalmát, mely a tudomány kategóriája alá esik, — az állandó szokás maga az a dolog, mely kihívja a kérdést: mi az oka ezen állandóságnak? Az tehát valami más, mint az állandóság, és legyen bár vagy ne legyen fölfedezhető, nem zavarandó össze azon dolognak vagy dolgok rendjének létezésével, a melyekre nézve magyarázatul kellene szolgálnia. Vegyünk egy példát. Látom, hogy egy bizonyos személy minden reggel háromnegyed kilenc órakor ablakom előtt végigmegy az utcán, és egy más személy öt perc múlva rendszeren követi őt. Ez az események szokásszerű találkozása. Ha ez egyszer, vagy akár kétszer történék is, nem tennék föl kérdéseket, mert olyasmi történhetett, a mit az emberek véletlennek neveznek; de mivel az hat hónapon át minden nap megtörtént, keresem az okot. Helytelenül járok el, ha ezt teszem? Nincs annak valami oka? Vagy talán kielégítő feleletet adok azzal, ha azt mondom, hogy a körülmények szokásszerű összejátszása vagy valamely változtathatatlan következmény forog ottan fenn? A

„józan felvilágosodott magaviselete, gondolkozás módja“, lassankint elhidegültek azoktól s azok miatt magától az egyháztól. Mert végre is egyetemes papságot tanítunk, de a gyakorlatban a prot. embernek is, pap és egyház azonos fogalmak.

Itt van az ok, a mely miatt a prot. egyháznak lankadatlan, munkás fiai, szerető gyermekei is olyan nagyon kevés számmal vannak; és a miért annyi riadó szóval sem vagyunk képesek a sok ezereket életre kelteni. Sok idő kell ahhoz és kétségbe esett erőfeszítés! A kihamvadtt tüzet nagyon nehéz lesz újra felgyújtani.

Marosmenti.

TANÜGY.

Ki tanítsa a vallást?

Kétségtelen már előttünk, hogy mint sok más téren, úgy a vallásoktatásban is megelőztek bennünket más felekezetek.

Azok az áramlatok, melyek az új idők tengerében lépten-nyomon támadtak körülöttünk, nem igen tudták kedvező irányba terelni nyugodt vizekhez szokott nehézkes hajónkat s e miatt a vesztéglés lett sorsunk, mely állapotunkban egykedvűséggel néztük a megváltozott viszonyokat.

Egyes kiáltó szók hasztalan verték fel életünk csendjét, hiába javallották, hogy modernebb felszerelésekkel induljunk útra, mert a versenyben régi eszközeinkkel meg nem állhatunk.

Nagyjaink közül sokan megnyugodtak abban, hogy

következmény változtathatatlansága, a helyett hogy az oknak magyarázatát adná, épen maga előföltételezi az okot. Erősen hiszem, hogy ezen változtathatatlanságnak oka van, és hogy az sem nem véletlen, sem nem szokás. Természetesen lehetséges, hogy az okot kitalálni nem leszek képes; de hogy van ilyen ok. azt épen olyan erősen hiszem, mint azt, hogy kettő meg kettő annyi mint négy. És most már miért vagyok én feljogosítva okot keresni itten, vagy bármely ilyen esetben, és mit gondolok én ilyenkor? Valami olyat és olyanra gondolok, a minék van benső és szükséges ereje ahhoz, hogy valami eredményt létesítsen; és fel vagyok jogosítva ilyen kívánsággal állani elő, mert észszerű lény vagyok, és mivel eszem gyakorlása egyenesen megmutatta nekem, hogy a változtathatatlan következményeket semmi más nem idézheti elő, csak valamely olyan kiszámított erőnek az alkalmazása, a melynek a működő ész a forrása. Tudom tapasztalatból, hogy a hol az észnek ezen fenségét megsemmisítik, azon világ, a melyben mozogok, azonnal khaósszá leszen; és azon értelemnek élő egysége, melyet a gondolkozásban gyakorlok, és a mely a maga egységét az én gondolataim, érzelmeim és cselekményeim széles területére beviszi, a legegyszerűbb úton megmutatja nekem, hogy valamely változtathatatlan következmény különböző tagjai közötti terveység csak annak tervszerűségéből és egységéből következik, a mit *észnek* nevezünk. E szerint én az okról való fogalmamat első helyen a legegyszerűbb és legbizonyosabb forrásból, az én saját létezésemből merítem; és ha *Hume* azt veti ennek ellene, hogy én

vezető elem vagyunk, a felvilágosodás zászlóját lobogtatjuk és az a fénysugar, mely egykor oly életre keltő hatást gyakorolt a nagy tömegre, nem vesztheti el a maga csodás erejét ezután sem.

Papjaink csendes szemlélői maradtak a társadalmi élet különböző alakulásainak, úgy vélték, hogy a szószéken elhangzott imádsággal és igével, vagy e mellett az egyház anyagi ügyeinek sok keserűséget szülő vezetésével — mint eddig — úgy ezután is biztos cél felé vezetik a gyülekezeteket.

Nehéz helyzetük külömben is súlyos teherrel nyomta vállukat. Egyiknek nagy népességű egyháza lehetlenné tette a valódi és rendszeres pásztorkodást, hiszen csak felszaporodott irodai munkája is lefoglalta minden idejét; másoknak az anyagi szükség aggodalmai törték meg akaraterejét, tépték meg lelkének magasabb szárnyalásait.

Csoda-e aztán, ha így a vezetők megbénítva, nem képződhetett alkalmas sereg az újvilág nagy harcának megvívásához.

Az iskolák ugyan — mint veteményes kertek — fejlődtek az újvilág szabványai szerint s maguk a népnevelő intézetek szinte *elemi egyetemekké* szélesedtek ki; de fejlődésük egyoldalúvá lett, úgy szölván *elvilágiasodtak* a hitélet és hagyományos prot. szellem rovására, mert hiszen *szükségpótló* helyre szorultak azokban a vallástani anyagok.

És ilyen állapotban csak szakmány munka lett tulnyomó sok esetben az anyagnak feldolgozása s nem is következett el annak erkölcsnemesítő és szívképző hatása.

Ennek pedig nem oka a tanító, hiszen okvetlenül ide kellett jutni a mai rendszer keretében.

Az a berendezkedés, mely népiskoláinkban divik, nem adja meg a lehetőséget a vallástani anyag alapos tanítására. Lehetnek és vannak is egyes kivételek, hol túlfeszített munka s az egyénben rejlő kiváló lelkesedés

nem tudom, hogy elmém miképen hat az én testemre, vagy hogy az én tagom miért nem engedelmeskedik akaratomnak a mozgó idegek szélhűdöttsége esetén: ezen nem-tudás a legkevésbé sem ingatja meg azon én meggyőződésemet, hogy az ok valami más, mint a szokás; a gépnek valamely alkatrésze megromolhatik, de azért a gőzhajót mégis csak mozgatja valamely ok. — és az az ok kétféle: a gőz, és a mai alakjában használt gőzgép feltalálójának, *Watt Jakabnak* az elméje. Ezen okoskodásokat az emberi munkákra nézve maga *Hume* is, úgy látszik, tökéletesen igazoltaknak tekinti; de, mint minden zavaros fejű paradox-gyártó, ő is kénytelen elfelejteni a saját maga megkülönböztetéseit, és kénytelen végre is úgy beszélni az okról, mint a szokástól különböző más valamiről. Igazunk van tehát, ha az ember munkás eszében találjuk fel az okot, és pedig az egyedül kielégítő okot, az ember észszerű munkáihoz. De hát másként áll a dolog, mondjátok, Isten munkáival. Bizonyos tekintetekben kétségenkívül másként; mint például az óceán különbözik egy csöpp sósvíztől, vagy mint a nap, mondjátok, különbözik a viaszgyertyától, vagy mint két, vásáros ír parasztnak a civódása különbözik a Poroszország és Franciaország közötti nagy háborútól. Legyen így a dolog. Véghetetlen különbség van a nagyságban ember és Isten, az ember munkái és Isten munkái között. És még ez sem képez olyan áthidalhatatlan meredélyt, mely lehetlenné tenné a kölcsönös fölismerést. Egy csöpp sós vízből — a vegyészek mondják — feltalálható mindazon elem, mely a hatalmas óceánt sós

a lehetlent is jó részben áthidalják; de az általános eredmény szegényes és elszomorító.

Iskoláinkban, kivált a tananyag meghatározásánál az országos törvény szelleme, sőt betűje minden fokon érvényesült; az anyag szaporodtával mindig szűkebb tere szorult a vallásitanítás s ezen szűk téren és időben nem tehetett a tanító egyebet, minthogy a kiszabott anyagot megtanította, de annak nevelő, szivnemesítő és léleképítő hatását nem érvényesíthette.

Munkálkodott, mint a beállított gép, mert nem maradt idő a művészi feldolgozásra.

Pedig ha valahol, úgy a vallásitanításnál kell érvényre juttatni azt az igazságot, hogy nemcsak *mesterséggel*, hanem *művészettel* hatoljunk be a gyermek lelki világába s az érzelmi embert igyekezzünk nála öntudatos kifejezésre juttatni.

Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha a tanítandó anyagot helyesen megválasztjuk — elég idővel rendelkezünk — és e munkatérrel teljesen képzett, reá nevelt tanerőket alkalmazunk.

A mi az anyagot illeti, más helyen, más alkalommal bőven elmondtam nézetemet, kommentáltam felfogásomat. Megkísérlettem rámutatni arra is, hogy miként állunk ma vallásitanítóinkkal s mit várhatunk tőlük?

És a midőn ezekről szóllottam, azon következtetést vontam le a létező helyzetből és mutatkozó jelenségek-ből, hogy *bizonyos fokon és adott körülmények közt* jelenben a *lelkészek* volnának az iskolai vallás-
oktatás leghívatottabb ellátói.

Az ev. ref. tanítók orsz. egyesületének nagy gyűlése határozatilag is kimondta, miszerint: *a vallást felmerülő szükséghez képest lehetőleg lelkészek tanítsák.*

Azóta sokszor szemünkre vetették, hogy mi, tanítók, ki akarván bujni a vallásitanítás szent és magas szentes kötelessége alól, kerülő úton és könnyű szerrel vélünk

szabadulni a *felekezeti jellegtől* s egy nagy lépést teszünk az államosítás mentő hajója felé.

Hát a kik így gondolkoznak, azok rövid és talán nem elég szabatos határozatunkkal utvesztőbe engedték magukat vezetetni s félreismerik felfogásunkat, törekvésünket épen most, mikor nyári gyűlésünkön egyik tekintélyes és jeles kartársunk — ki határozottan mindig az államosítás hive volt — így nyilatkozott: „ez idő szerint ref. egyházunkra nézve nem tartom üdvösnek az államosítás sürgetését“. S ezen nyilatkozat, mint propositio a gyűlés határozatai közé fel is vétetett.

Nem áll tehát az, a mi e lap egyik számában odavetőleg felszínre hozatott, mintha az ev. ref. tanítók orsz. egyesületének közelebbi gyűlése „az államosítást“ kívánta volna.

A mi határozatunk a tapasztalt hitbéli közöny, eláradt egyháziatlanság gyógyítására kívánt orvoslást keresni, s miután ezt első sorban az iskolai vallásoktatásban vélte feltalálni: természetszerűleg azokra tekintett, kik szakképzettség és hivatás tekintetében erre leginkább birnak jogcimmal s állásuknál fogva — bizonyos esetekben — el is vannak erre kötelezve.

Természetes, hogy midőn, mi így kerestük a mutatkozó baj gyógyítását, nem az a cél lebegett szemeink előtt, hogy kibújjunk egyik legszebb kötelesség teljesítése alól s annak terhét a lelkészek vállaira áthárítsuk; hanem egyetemes nagy célért buzogván lelkünk, csak az egész szervezetre kiható általános értékű intézkedésben fedezhettük fel azt a eszközt, mely végeredményében a sikert biztosítja.

Én, mint javaslattevő távol állottam olyan éretlen gondolattól s maga a gyűlés sem táplált efféle gondolatot, hogy tehát már most minden fokon és minden téren vegyék ki a vallás tanítását a tanítók kezéből s kötelezzék e munka teljesítésére kivétel nélkül a lelké-

őceánná. és nem édes vizü tóvá teszi. A legnagyobb lángolásból a legkisebb szikra ugyanazon oxigén-gáz műve; és valamely legkisebb város ügykezelésében fölmerülő csekély különbözőségek a hiabavalóságok, irigység, ostobáskodások és duzzogások ugyanazon játékanak eredménye, mely Európa csatateréin a legnagyobb háborúkat idézi elő. A Teremtő munkáinak nagysága nem ijeszt tehát el bennünket, hogy azokban okuk fönséges voltát föl ne ismerjük; annál több alkalmat érezünk arra, hogy együtt énekeljük a királyi héber zsoltáriróval: „*Mi Urunk Istenünk, mely igen csudálatos a te neved az egész földön!*“ Kétségenkívül van egy más különbség is, mely az emberi munkát az istenitől elválasztja. Istennek a munkája életadó, a mi munkánk gépies munka, pusztá bábjáték, melynek minden mozgó erői az isteni villamosság kimeríthetetlen áramfőjtő telepeiből kölesönözvők. De ez csak egy másik ok arra, hogy annál nagyobb bámulattal csodálkozzunk és annál nagyobb buzgalommal imádkozzunk. Milyen épelméjűnek, milyen nemesnek és milyen fönségesnek tünik elő e tekintetben, buzgó műzsájának lángoló szárnyaival azon nagy, régi héber énekes, összehasonlítva ezen álmag tag skót metafizikussal, ki féltékenyen szabaddá teszi magát minden értelmi lelkesültség ragályától, és ezen dicsőséges világegyetemben csak egy önlétező Ész „némi homályos nyomait és körvonalait“ tudja fölfedezni, melyek elégségesek ugyan arra, hogy az embert megzavarják, de arra nem képesek, hogy őt himnuszok éneklésére buzdítsák. Igazán szomorú látvány! De ezen bölcsészek nem

akarják Istent imádni, mert nem ismerik őt olyan pontosan, a hogy óráik gépezetét ismerik, mert nem látják őt testi szemeikkel, mert nem tudják ujjaikat reá helyezni. Jól van, de hadd kérdezzem meg tőlük: látja egyik ember a másik embert? Reá helyezheti valaki a maga ujját valakire, én reám, te reád, arra, a mit tulajdonképen az én személyemnek, vagy a te személyednek neveznek? Nem; más valaki csak az embert látja minden másban, az embert, a mint ő megjelenik a maga testében és kinyilatkoztatja magát az ő munkáiban. Lelke szemének ablakain át néz ki, és szeme irányozza kezét, hogy ez hová üssön. Hiszünk az emberben; de nem látjuk az embert. Ha munkáiban sok rendet, és szépséget és céltudatosságot látunk, arra a következtetésre jutunk, hogy az az ember élni tud eszével; ha munkáiban pusztá rendtelenséget, rút-ságot és véletlenséget látunk, arra a következtetésre jutunk, hogy az az ember nem tud élni eszével. S nem áll másként a dolog Istenről való ismeretünkkel sem. „*Az Istent soha senki nem látta, és nem is lát-hatja.*“ A teremtés Istennek a képe; a nap Istennek a szeme. Mindenütt látom őt, észtől körülsugározva, lélektől mozgatva, az ő munkáiban. Ismerem őt, mint a hogy a gyermek ismeri atyját, mint a hogy a pásztor kutyája ismeri a pásztort, mint a hogy a közkatona ismeri a hadjárat tervezőjét, ha szinte sohasem látta is őt. Sokat nem tudok megérteni az ő dolgaiból (kü-lönös is volna, ha meg tudnám érteni); sokat nem tudok felfogni abból, a mi engem legközelebből érdekel; de az én véges képességemnek ezen szükségszerű gyön-

Szeket. Ez, a milyen sekélyes, ép annyira kivihetetlen, abszurd kívánalom lett volna.

Mi csak a szükséghez képest és a lehetőség határai közt kívánjuk ezt.

Hanem itt aztán nem engedünk kitérést.

A lelkésznek sok esetben *kell* a vallást tanítani.

Első sorban a községi és állami vagy talán éppen más felekezeti iskolákban.

Természetesnek tartja ezt mindenki s talán úgy vélekedik, hogy hiszen ez másképp nem is lehet; pedig volt rá eset, hogy ilyen iskolákban nem a lelkész tanította a vallást, hanem bizonyos kikötött illetmény fejében az állami vagy községi, ref. vallású tanítót bízta meg a vallástanítás ellátásával. És van rá eset, hogy vita tárgyává tétetik: vajjon köteles é a lelkész ily esetekben tanítani a vallást? Van é olyan tételes törvény, mely ezt neki megparancsolja, avagy felvan-e mentve örök ütlevelel ilyféle köteletség teljesítése alól?

Pedig a kérdés egyszerű volna, ha természetesen leg tétetnék az fel. Ez a kérdés: Egyházam, vallásom érdeke mit kíván? Szent és magasztos hivatásom (esküm) mire kötelez?

Ez a kérdés, erre feleljetek hiven, igazán

De a lelkésznek *kell* a vallást tanítani ref. iskolákban is, hol annak tanítása akár az alkalmazott tanerő tehetetlensége, gyengesége; akár más külső körülmények miatt nagy hiányokat mutat, vagy éppen semminek mondható.

Nem tehetünk róla, de egészen a mi hibánk, hogy e től fogva nem gondoskodtunk hitelveinkben nevelt elegendő számú tanítókról. A múltban nem igen gondolkozott erről senki, most a mulasztás veszedelme nyakunkba szakadt.

Akárhány iskolánk van — kivált kisebb helyeken — hol a tanítás eredménye általában is gyenge, de a vallási tárgyaknál birálaton alól áll. Mindenből csak tudnak

gesége nem akadályozza az én róla való ismeretemet, hozzá való hűségemet, iránta való engedelmisségemet. Eleget tudok Istenről arra nézve, hogy az engem mindig csodálkozásra ihlessen és megsemmisítse bennem a birálgatási törekvést; és ebben áll az én legfőbb emberi bölcseségem.

Ennyit a híres *Hume Dávid* szegény skeptizáló zavartfejűségéről, a mely ködfellegbe és pókhálószövedékbe bizonyára nem tévelyedtem volna be ezen tanulmányomban, ha a tapasztalat meg nem tanított volna arra, hogy Istennek a mikrokosmosban való tagadása szükségképen az elmének a mikrokosmosban való tagadására vezet, és hogy az emberi elmének megtagadása egy az erkölesiségnek megtagadásával, vagy legalább fő kútfejének megakasztásával, egyik legtisztább forrásának megmérgezésével. De hogy jelleméről helyes ítéletet alkothassunk, nem szükséges az ő saját érveinek logikai következményeit reá alkalmaznunk. Hogy az ő bölcsellete spekulatív atheismus: az teljesen bizonyos. *Ferrier* szavait* használva: „ha az okiság eszméjét elveszszük annak ható erejétől, vagyis azon elemtől, mely annak lényegét alkotja, ő nem pusztán tagadta Istent, hanem olyan ütést is adott, mely az ember természetét annak leghatékonyabb működésében bénította meg“; mindazon által nem volt ő következetesen és teljesen atheista; mint skót embernek nagyon erős érzéke volt neki ahhoz, hogy gyakorlati életmozzanatai-

* Ferrier Grant és Lushington által kiadott Művei I. kötetnek 116. lapján.

valamit, a vallási dolgokhoz is hozzászólanak, de nincs köszönet benne. Értelem, érzelem nem nyilatkozik meg a szókban, nem nyilvánul magaviseletben, még az éneklést, ezt a kálvinista élet-elixirt is teljesen elhanyagolt állapotban találjuk.

Látni való, hogy ilyen esetekben a lelkész munkáját a szükség követeli s már innen is következik a vallástanításnak bizonyos mérvű megosztása lelkész és tanító között.

Tanítsa tehát a vallást a tanító s bizonyos esetekben a lelkész.

Sinka Lajos.

(Folyt. köv.)

Vasárnapi munkaszünet és — módszeres tanítás.

Közoktatásügyi miniszterünknek senki sem vetheti szemére, hogy nem törődik a felügyelete alatt álló iskolákkal. A reformoknak egész hosszú sora fűződik nevéhez aránylag rövid kormányzása óta. S ha a pénzügyi viszonyok mostohasága miatt az extensív fejlesztést nem eszközölheti is úgy, a mint szeretné; ha tárcájának szűk jutaléka nem engedi, hogy kulturális intézményeinknek csak legégetőbb sebeit is méltóképen orvosolhassa: azért tevékenysége nem akad fenn, fejleszteti iskoláinkat intensive, mélyíti, szélesíti a törvény korlátain belül a tantervet s a mi igen fontos, törekszik a tantervi utasítások-rajzolta ideális állapotok elérésére. Ilyen törekvésnek bizonyossága a művészeti oktatás ügyében tett intézkedése, ezt bizonyítja legújabbban a tanterületi főigazgatókhoz intézett rendelete a középiskolai tanulók vasárnapi munkaszünete tárgyában.

Nagyon érdekes és intencióiban tiszteletre méltó a miniszternek e rendeletben megnyilatkozó észjárása, csak az az egy hibája van, hogy végrehajtani úgy, a

ban beburkolózva maradjon ő álbölcsekedésének léttelen fellegeibe és pókháló-szövedékeibe, melyeket okoskodásai közben szőtt maga részére, és kegyességének hiánya inkább az érzés hiánya, mint az észnek föllázadása volt ő nála.* Azt is egész jóakarattal számításba kell vennünk, hogy ő olyan sivár korban élt, a mikor egy emberre nézve mindig lehetetlen volt igazán nagyinak lenni. Egy kevés erköles komolyság, melyből a tizen-nyolcadik század semmit sem tudott neki megadni, megmentette volna őt azon száraz finomkodás nagy részétől, mely az ő különben eszes, kellemes és hasznos műveinek oly sok lapját elékteleníti. Ha látjuk, hogy mint azon kornak prófétája, ő mindenben inkább éles mint erős volt; hogy irodalmi kedvtelésében ő elibe helyezte *Sophoklest Shakespeare-nek, Epikurust Plátónak, Luciant Pál apostolnak és X. Leó pápát Luther Mártonnak*: nem fogunk azon csodálkozni ha úgy tapasztaljuk, hogy az ő erkölestani értekezésén azon felfogás vonul át, hogy a keresztyén erény mindig ascetismust jelent, és hogy a vallás csak tisztességesebb neve a babonának.

Csak az a kár, hogy a mi jelenkorunkban is állanak elő egyesek, kik az ő érveit használják, a kik pedig az ő helyzetével nem tudják magokat igazolni.

(Folyt. köv.)

* Lásd a *Burton* által kiadott „Hume“ című munkában a Caldwell Mure-hoz intézett nevezetes levelet.

mint ő gondolja, anyagi áldozatok nélkül, nagyon bajos, úgyszólván lehetetlen.

Mert a miniszter úr, mikor a növendékek vasárnap munkaszünetét követeli, tulajdonképen a tanárokat leckézteti elég udvariánosan, de elég igazságtalanul is olyan hibáért, melynek elhárítása csak részben áll a tanárokon, sőt jelenlegi viszonyaink között nagyon sok helyen még részben sem.

A rendelet a túlterhelésen akar segíteni. A miniszter szerint e túlterhelés nem annyira a tananyag tömegében, mint inkább a tanítás módszerében van. Azt tapasztalta ugyanis, s e tapasztalatában „megerősítik a tanulmányi felügyelettel megbízott közegek jelentései, hogy ott, a hol a középiskolai tanításunknak alapjául szolgáló s az utasításokban kifejezett módszeres alapelvek valóban lelkes méltatással találkoznak, a túlterhelés bajai is enyhébb alakban jelentkeznek. Az utasításoknak egyik legkiemelkedőbb elve az, hogy az ismeretek pusztá közlése nem biztosíthatja az igazi eredményt. Az úgynevezett leckefeladás helyét, mely egymagában tanításnak nem is nevezhető, az intenzív tanítói eljárásnak kell elfoglalnia, mely abban keresi érdemét, hogy a tanár az osztály összes tanulóival közösen és együttes munkában dolgozza fel a tantervben kiszabott anyagot. Az ily eljárás mellett a tananyagot lényegében az iskolában kellene a tanulóknak elsajátítaniok s a házi munkásságnak legfeljebb az iskolában hallottak és tanultak megszilárdítására s szükség szerint írásbeli alkalmazására kellene szorítkoznia.”

De ez nem történik így a legtöbb iskolában, hanem e helyett nagy mennyiségű házi feladatokkal vannak megterhelve a növendékek még vasárnapra is, a hét egyetlen teljes szünnapjára. Arra hívja fel azért a tanári karokat — s erre nézve a ki ályi főigazgatóság közbe lépésére számít — hogy a módszeres utasítások követésével hagyjanak fel a régi slendriánnal, dolgozzák fel a tananyagot az iskolában, a feladatokat szorítsák a hétköznapokra s a vasárnapot hagyják meg a tanuló számára teljesen szabadnak; mert hiszi, „hogy a vasárnap pihenőnek áldásos következményei a jövő hét iskolai munkásságának nagyobb élénkségében s a tanulóknak behatóbb érdeklődésében is jelentkezni fognak“!

A rendeletnek azt a részét, hogy vasárnapra a diáknak ne adjunk leckét megtanulásra, hozsánnával fogadta és fogadja a diákság és a szüleközönség. Pedig hát ez a figyelmeztetés legalább is felesleges. Ősrégi tapasztalat, hogy a tanuló ifjúság eddig is mindig e rendelet értelmében eselekedett s vasárnap nem tanult semmit, úgy, hogy a hétfői napok leckefelmondásra soha sem voltak alkalmasok. A rendelet nem tesz egyebet, mint a diáknak ezen következetes eljárására ráüti a pecsétet.

A mi a rendelet másik részét, a tanároknak a módszeres utasítások követésére való rászorítását illeti, ez jelen körülményeink között egyenesen lehetetlen, absurdum. Lehetetlen még az állami középiskolákban is; a hol a tanár 16 heti óra-maximumra van kötelezve, de lehetetlen különösen nálunk, kik 20 órán tanítunk hetenként.

A tantervi utasítások ideális követelményei a módszeres tanításra nézve is épúgy, mint a tananyag kitűzésében, ideális állapotok közt volnának megvalósíthatók, a mely állapotok pedig nagyon is távol esnek tőlünk. A miniszter maga is beismeri rendeletében, hogy az osztályok zsúfoltsága nem igen engedi meg a módszeres eljárás alkalmazását. Bizony nem. A hol 60—80 növendék

van egy osztályban hering módjára összezúfolva, ott minden növendékkel az iskolában sajátíttatni el a tananyagot, a legnagyobb paedagogiai tehetségnek és magát elemésztő lelkiismeretességnek is képtelenség. Pedig jól tudjuk, hogy nem vagyunk mindnyájan, s nem is lehetünk ilyen tulajdonságokkal megáldva.

S ha ehez az abnormis létszámhoz hozzávesszük a tanárok heti óra-számának magasságát, be kell látnunk, hogy az utasítások-követelte módszeres tanítás egyelőre nem egyéb szép álmnál, melynek megvalósítására vágyunk, de jelen körülményeink között rá gondolni is lehetetlen. Követelni a miniszternek lehet, de e követelés teljesítését ő maga se akarhatja komolyan, míg az iskolai állapotok a mostani abderai képet mutatják.

Igaz, a nagyérdemű szüleközönség fel nem foghatja, miért panaszkodnak a tanárok heti 20 óra miatt s miért ne lehetne ilyen óraszám mellett módszeresen tanítani. Hiszen, szerintök, 3—4 órás munka esik egy napra, ennél kevesebbet pedig követelni is szerénytelenség. Igen ám, de a szüleközönség laikus, a mely nem tudja, hogy mi is az a módszeres tanítás; ellenben a miniszter úrnak tudnia kell és ha tudja s egy kis számítás tesz, belátja, hogy követelésének reális alapja nincs.

Ime egy konkrét eset. Egy tanár tanít heti 20 órán a következő beosztással: I osztályban magyart és latint, a VII. osztályban magyart, lélektant és görög-pótló irodalmat, a VIII. osztályban logikát. A módszeres utasítások értelmében minden egyes órára lelkiismeretesen el kell készülnie, a tanítás anyagát előre ki kell dolgoznia, a mi szintén legalább egy órai munkát követel. Így a 20 óra megkétszereződik s lesz belőle 40. De ez még semmi mert a módszeres tanítás leglényegesebb momentuma a tanultak számonkérése, a mi az írásbeli feladatok útján történik. A I. osztályban van 80, a hetedikben 70 növendék. Minthogy az I. osztályban magyarból-latinból hetenként kellene dolgozatokat íratni, hogy a heti tanítás eredményéről beszámolhasson a növendék, lesz a dolgozatok száma hetenként 160. Egy I. oszt. dolgozat átnézésére átlag 5 percet számítva, szaporodik a heti munka 14 órával. A VII. osztályban havonként irat dolgozatokat. 70 magyar dolgozatnak átnézése, meg-bírálása 15 percével számítva kerek 18 órát tesz ki. Tehát a tanárnak foglalkoznia kellene hetenként szorosán a tananyag feldolgozásával $20+20+14+4=58$ órán át. Ezt pedig hatfelé osztva kerek szám napi 10 órát tesz ki! Ehez jönnek aztán a konferenciák, a melyekes tiszteletbeli foglalkozások: önképzőkör vezetése, tanári könyvtár, ifj. könyvtár stb. Hanem még ez sem elég, mert a tanártól megkövetelik, s ha nem teszi, szemére hányják, hogy irodalmi munkásságot is fejtsen ki, művelje magát, szaktudományát, haladjon lépést a korrall! S még társadalmi életet is kell élnie, családjá is van, annak is élnie kell.

Hát egész tisztelettel kérdelem akár a miniszter úrtól, akár mástól, lehetséges ez?

S mert nem lehetséges a mostani körülmények között, míg egy felől lelkes örömmel üdvözljük a miniszter urat a módszeres tanítás sürgetéséért, kérjük egyszersmind hogy adjon is alkalmat, nyújtson módot, lehetőséget annak keresztülvitelére. Ha majd az osztályok létszámának maximuma 35—40 növendék, a tanórák száma — legalább a philologusoknál — 10—12 óra lesz; s ha majd a tanárképzésben a gyakorlati paedagogiára is komolyan gondolnak azok, akiket illet: akkor igenis beszélhetünk a módszeres oktatás komoly keresztül-

viteléről, addig azonban ilyenről beszélni — szelíden szólva — önáltatás s legfeljebb mindennapi fohászaink közé szöve kívánhatjuk: módszeres oktatás, jöjjön el a te országod!

Dr. Gulyás István.

Nem vagyunk mindenben egy véleményen a t. cikkiróval. Abban teljesen igazsága van, hogy 60—80 tanulóból álló osztályokban az Utasítások követelményeit teljesen megvalósítani nem lehet s hogy valósággal száanalomra méltó az a sisiphusi munka, a melyre a tanár az ilyen nagy tömeggel szemben kárhoztatva van, De minél rosszabbak a viszonyok, a melyek közt a tanárnak működni kell, annál szükségesebb, hogy át legyen hatva az utasítások szellemétől, hogy igyekezzék kerescni mindig a legkönnyebb és legkönnyebb útát, a melyen a tanuló értelméhez hozzáférhet. És pedig igyekezzék elérni ezt a tanuló erejének lehető kimélésével, mert épen annak a kornak, a melyet az ember az iskolában tölt, a tantervben előirt tananyag elsajátításán kívül jutott még egy más feladat is, t. i. egy erős, a férfikor feladataival és küzdelmeivel szemben elegendő energiával rendelkező testi szervezet felépítése. Fájdalom, az iskola a maga ártalmas levegőjével, falak közé kárhoztató házi feladataival és folytonos egyoldalú szellemi munkájával épen nem kedvez a test egészséges fejlődésének, (pl. lásd a legjobb előmenetelű tanulók fakó színét, lassú, fáradt mozgását) a mi — mindig általánosságban szólva — természetesen maga után vonja a férfikor munkabírásának alacsonyabb fokát is. Igen humanus és bölcs tehát minden olyan törekvés, mely a legkisebb ellenálló képességgel bíró fiatal nemzedék egészségének védelmére és fejlődésének biztosítására irányul, mert ebben a korban minden megerőltetés kétszeresen ártalmas. S ha egyéb nem szólana is a miniszter rendelete mellett, mint a hétfői lecke számonkérésének a cikkirótól említett sikertelensége, már ez is elegendő igazolásul szolgálhatna a rendeletnek, mivel ebben a tapasztalatban a heti munka után kifáradt ifjúságnak az iskolával szemben való ösztönöszerű védekezése nyilvánul. Mi nem látjuk a miniszteri rendeletben a tanárság igazságtalan leckéztetését, mert addig is, míg iskoláink a fejlődés oly fokára juthatnának, hogy a tanár az utasítások ideális követelményeinek mindenben eleget tehetne, kötelessége a mai kedvezőtlen viszonyok közt is mindent elkövetni arra, hogy a tananyag elvégzése mellett a középtehetségű tanulóknak is maradjon ideje a szükséges pihenésre Ezt pedig el lehet érni ma is, mert ehhez nem kell egyéb, mint a tananyag leglényegesebb részeinek kiválasztása, feldolgozásmódjának átgondolása, tanításunknak a maguk részéről is megfigyelése és megbíralása, de egyszersmind annak a követelésnek az elejtése is, hogy 60—80 tanulóból álló osztályllyal agyanaszt az eredményt mutassuk fel, mint a melyet 30—40 tanulóval el lehet érni. Szóval itt is arra a józan belátással párosult önzetlenségre van szükség, a mely a maga munkájának céljául tisztán a tanuló érdekét tekinti, kizárásával az önérdéknek, a mely mint minden emberi dologba, sokszor a tanítás munkájába is bele játszik, akár mint jogosulatlan önkínélés, akár mint kapaszkodó túlbuzgóság. E mellett számolni kell azzal is, hogy a mai tanárságnak egy jó része abból a korból való, mikor még nálunk tanárképzés nem volt s a mikor a tanár tudományos képzettsége mellett a methodikai képzettségnek nem tulajdonítottak olyan jelentőséget, mint mai napság. A miniszter rendeletét nemcsak az itt felhozott, hanem a

miniszteri rendeletben kiemelt erkölcsi okokból is helyesnek és szükségesnek tartjuk s addig is, míg eljön az a jobb kor, a mikor a tanárok védelméről is gondoskodni fognak, mi tanárok tegyük meg a tanulók védelmére azt, a mit az adott viszonyok közt megtehetünk. Ezzel a saját munkánk sikerét is előmozdítjuk. Szerk.

KÖZÉLETÜNK.

Ki választja a püspököt Erdélyben?

Mély tisztelettel ajánlva az ev. ref. egyetemes konvent főtiszteletű és méltóságos elnökségének nagybecsű figyelmébe.

Mai napság, ha politikáról, jogéletről van szó: mindjárt ott képzeljük magunkat az állami politika láthatára alatt, melynek boltozatai olyan végtelenek, rejtélyesek és mindig tanulságosak; ellenben arra alig is gondolunk, hogy az egyházi társadalomnak is van jogélete, eme jogélet által megkívánt szervei, s a meny nyiben az egyház a maga jogéletének a jövőben is tartósságot szerezni, vagy éppen fejlődést biztosítani óhajt, — pedig, úgy véljük, óhajt — annyiban megvan a maga sajátos, észszerű és föltétlenül tisztos politikája is. Megvan, meg kell lennie akár ezen a néven jelentkezék, akár traditiók folytonosságában, szerves láncolatában nyilatkozzék.

Ilyen értelemben megvan ma is az egyháznak jogélete, s ez élet folytonossága fölött örökös politikája, vagy talán a politika tisztaságát inkább kifejező *providentiája*. Jaj lenne, ha ez sem volna meg.

Ez a providentia azonban az elmúlt idők nagy tanúságainak s a jelenbe átvadód hatásainak eredménye, s nem a mai nap szeszélyétől adatott tabula rasa, nem is új ötletek gyűjteménye.

Ez a providentia jogéletünk természetében gyökerező bölcsesség volna; a történet tanúsága a jelen és jövő érdekében: Az egyház jogéletének faktorai és funkciói a jelen század utóbbi évtizedeiben az állampolitika folytonos térfoglalása arányában szakadatlanul kevesbedtek, szűkebb-szűkebb határok közé szorítottak. Végre eljött az 1895-ik esztendő és egy nagy *partszakadás* . . . az egyházi élet kicsiny szigetéből egy jó darab eltűnt az állampolitikai hullámok árjában; a habok nem hiába mosták a partot. A mi megmaradt, az a kis terület ott áll, mint az egykori Helgoland szigete . . . Tétlenül várja-e további sorsát, vagy szabad talán már hozzáfogni az erődítés munkájához egy kis providentiával, tapasztalatokon épült jogos politikával. Mert csakis így értem én a politikát és nem másként, csak ennyit várok tőle és nem többet; erődíteni azt a kis területet, a mi még megvan, erődíteni nem is külső támadás ellen, hanem csak önmagunk ellen. Mert ha magunk kárt nem teszünk, a kívül állók már nem sokat árthatnak. És mi lehetne a mi erősségünk? Az általános szeretet elvének megfelelő *egységes alkotmány*, semmi más. Törvényeinkben és intézményeinkben gyökerező *unió*, mely egybefűzze mind az öt kerületet, hogy legyünk mindnyájan *együtt* és *egy akarat*tal. Ilyet óhajtók, semmi mást. Röviden: vagy legyen *unió igazi és valóságos*, vagy ne legyen semmilyen, nem kiváltképen látszólagos. Ha ily valódi unióba nem léphetünk: ejtsük el a félig-meddig való uniónak *nevét is, látszatát is*. Ma még csakis *látszatot* ejthetünk el, mivelhogy valóságos nincsen.

Ily tekintetek és ily cél vezérelnek, a midőn föl-

vetem a nagyérdékű s éppen aktuális kérdést: *kik választhatják a püspököt?* Már t. i. Erdélyben.

Ez a kérdés voltaképpen nem is kérdés, gondolja magában minden református ember a *négy* egyházkerületben, hiszen mindenki tudja, hogy a *püspököt a presbyteriumok választják*; így rendeli ezt az Egyh. Törv. 27. §-ának 11-ik pontja általánosságban és a 176. §. direkte és kiváltképpen.

Másként vélekednek azonban az *ötödik* egyházkerületben, az erdélyiben, hol abban a nézetben vannak, hogy a püspök az egyházkerületi közgyűlés által választatik, miként az erdélyi „Utasítás“ 61. §-ának f) pontja és ugyanez „Utasítás“ 159. §-a tartalmazza.

Tehát újra particularismus az unióban, vagy talán éppen ellentétes jogi állapotok? kérdezhetik némelyek. Óh nem, itt particularis érdekről lehet szó, de *ellentétről*, vagy eltérő jogintézményekről nem lehet szó. Az ellentétes avagy eltérő jogintézmények mindkét részről szilárd joggalapon fordulhatnak elő, itt pedig az egyik oldalon és pedig a *magánjogi*, tehát erdélyi oldalon hiányzik az elfogadható jogalap, *mert*:

1. Ambár az „Utasítás“ a fent idézett §§-okban a püspökválasztást az egyházkerületi közgyűlés jogkörébe igyekezett vonni, s ezen igyekezete szellemében csonkította meg a presbyterium törvényes jogkörét, — a 27. §. 11-ik pontjának mellőzésével — mindazáltal eme törekvésekkel nem ért el más eredményt, csak azt, hogy bebizonyította, miszerint az Egyh. Törv. 8-ik §-a által kijelölt méltányos határok között megmaradni nem tud és nem akar. Ugyanazért az Utasítás fent idézett §§-ai az Egyh. Törv. 8. §-ával szemben, sőt ellentétben *hatálylyal* nem bírhatnak. Ugyanis: a 8-ik §. általánosságban is kimondja, hogy az erdélyi alkotmány továbbfejlesztését csakis a *képviselési rendszer elveivel* összhangzóan engedi meg, de másfelől részletesen is kifejezi, hogy az erdélyi ref. egyházkerület a közjogi határvonalaktól eltérő intézkedéseket csakis *belügyei*, autonóm ügyei ellátása körül tehet (8. §. a) pont); hogy pedig a püspökválasztás ily keblű, illetve belügyet nem képezhet s ilyenek a zsinat sem tekintette: alább kellőképpen megvilágítatik;

2. mert a zsinati törvényhozás a zsinati képviselők választását is *kivette* az egyházkerületi közgyűlés kezéből és eme fontos jogot visszaadta *eredeti birtoкосainak*, a presbyteriumoknak és ezzel — mintegy döntvénynyel — a zsinat elvi álláspontot foglalt a presbyteriumot illető eredeti jogok elidegeníthetetlen természetével. Ugyhogy a 8-ik §. b) pontja nem csupán egy törvénycikknek alpontja, hanem egyszersmind *ábura* és figura, mely *uti figura docet* egyfelől, hogy a presbyteriumok jogai *központi kezelés* alá be nem vonhatók; másfelől docet, hogy a zsinati képviselők választását nem tekintette a zsinat *belügynek*, valamint a *püspökválasztást* sem, mivelhogy

3. ha a zsinat a *püspökválasztást* egy kerületre nézve *belügynek* tekinthette volna: a következetesség és osztó igazság szerint belügynek tekinti vala a többi kerületekre nézve is, mely esetben nem foglalkozik azzal a 176., 177. és 178. §§-ban, hanem annak módzatai megállapítását az egyházkerületek belkörü intézkedéséül hagyja vala fönn. Ugyde ezt nem cselekedte, hanem intézkedett „a püspököktől“ többes számban, az erdélyi püspök választásának sem adván kivételes helyet és eljárási módot. Pedig a zsinat figyelme kiterjedt az „erdélyi püspökre“ is, de csakis a *megerősítésnek* a 178. §-ban körülírt módzatában, ellenben a 176. §-ban megszabott püspökválasztást minden egyházkerületben

és így az erdélyiben is a presbyteriumok kezébe teszi le. Ha tehát az erdélyi kerület a püspökválasztást mégis az *egyházkerületre* ruházta az „Utasítás“ hivatolt §§-aiban: nyilvánvaló, hogy ez eljárásában úgy az Egyh. Törv. 8. §-ában kijelölt korlátokat, mint az Egyh. Törv. 176. §-át átlépte, minélfogva erőszakos jogszerzési, illetve a presbyteriumi jog megrövidítésére irányzott jogalkotásai *érvénytelenek*, mert a hol a magánjog a *közjoggal* ellentétbe jő: bizony, csakis az *utóbbi* az érvényben álló és eldöntő jelentőségű.

A püspök különben — épúgy, mint más lelkész-társa — nemesak saját egyházközségének lelkésze, nemesak kerületének püspöke, hanem az *egyetemes* egyház hivatalnok is; mint ilyen tagja a konventnek, a zsinatnak és a . . . főrendiháznak is. Mert a főrendiházba nem úgy léphet be, mint az *egyik* vagy *másik* egyházkerület püspöke, hanem mint az *egyetemes magyar ref. egyház* püspökeinek egyike, hivatalában való idősbősége szerint. Itt már azt hiszem nagyon is alant maradnak a magánjog sorompói és nagyon is imposans módon domborodnak ki a közjogi motívumok, valamint az Unió hatalma, áldása és méltósága. Hát ugyan hol van az a fásült szívű református ember, ki a főrendiházban megjelent püspököket nem ezzel a kifejezéssel említené: „A mi püspökeink!“ Nekünk egy szervezetté kell egybekapcsolódnunk az egységes szeretet és egységes közjog kapcsai által, ha kell, ha másként nem lehet a feltékeny, kishitű magánjog kinövésének levagdálásával is.

Ha erdélyi testvéreink netalán az „Utasításra“ támaszkodnának és abban vetnék az ő bizodalmaikat: az esetre meg kell jegyezni, miszerint nagyon is ingatag alapon állanak, mely cserben hagyja bizodalmaikat. A szegény „Utasítás“ tekintélyéhez nagyon, de nagyon sok szó fér. Ha testvéri kiméletességgel kívánunk is felőle szólni: ugyis sok szomorút kell felőle mondanunk. Bámulatos nyomokat látunk abban. Mit mutat ez az *Utasítás*? Azt az egyházkerületet, melyben az alkotmányosság útai a gyorsan emelt nagy alkotások köztörmelékeivel vannak elborítva a járhatatlanságig. Az alkotmányos élet utait kell előbb föltakarni megtisztítani, csak azután mozdulhatni valamerre. Alkotmányosság, autonomia, presbyterium. Ha most a presbyterium körülnéz: számbaveheti, mi marad még neki, egy . . . kettő . . . három. No *valami* mégis megmaradt: a presbyterium választja a *harangozót*, az *egyházfiakat* (5. §. e. p.) talán a *zsinati képviselőket* is? No igen ezeket is, de csak félig . . . mert félig most is az *egyházkerületi közgyűlés* választja, ugyanezen jeles „Utasítás“ 61-ik §-nak f) pontja értelmében. A legközelebbi zsinat tehát azon kellemes meglepetésnek nézhet elébe, miszerint Erdélyből *kétféle* zsinati képviselőket üdvözölhet u. m. a presbyteriumok választott képviselőit és az egyházkerület küldötteit (V. ö. „Utasítás“ 5. §. e pont és 61. §. f) pont). Mert a köteles tisztelet logikája követeli tőlünk, miszerint úgy az egyházkerületről, mint a presbyteriumokról föltételezzünk annyi komolyságot és erélyt, a melylyel elvárhatjuk, hogy adandó alkalommal, *irott jogához* mindenik fél ragaszkodni fog . . . S bizonyára nagyszerű, mondhatnám böles salamoni szerep jut annak a forumnak, a mely e kérdést eldönteni hivatva lesz éppen azon okból, mert pro et contra nyomatékos momentumok foglalhatnak helyet az *igazság mérlegében*. És érthető érdeklődéssel várhatjuk vajjon a presbyteriumok palladiuma, az autonomia szellemében alkotott 8-ik §. lesz-e akkor a döntő hatalom, vagy az egyházkerület részén álló jogszokás, a praee-

densek sora? Vagy talán akkor is egy merészen és elmésen rögtönzött *elvi határozat* bizonyítja meg nagy lélekjelenlétét a *fennforgó szükség* patentírozott indokával? Melyik fél lesz hatalmasabb győzni, vagy melyik lesz nagylelkű visszavonulni? Oly kérdések, melyek jogosan állnak előnkbe az „Utasítás” 5-ik és 61. §§-nak nevezett pontjai értelmében.

Ime így emelte érvényre az „Utasítás” az Egyh. Törv. 8. §-ának követelményét, így alkalmazkodik Erdély az unió által parancsolt helyzethez, így ad helyet a *képviselési rendszer* elveinek a maga alkotmányfejlesztési műveletei túlbuzgó hevében.

Hogy az *Utasítás* már most minő tekintéllyel és minő erővel folyhat be a püspökválasztásnak éppen actualis jelentőségű kérdésében, azt minden elfogulatlan szemlélő megítélheti. Ha erdélyi testvéreink mégis ez alapon akarnánk építeni: bizony jéghátára építenének, s az igazság csakányának egyetlen ütésére gyorsan repedne végig ez a jégfundamentum.

A szegény Utasításnak még sok-sok § a foglalkozik meghalt intézményekkel: a nagy-enyedi theol. akadémiával, a házassági jurisdictió módozataival, a püspök dispensáló jogával stb. és általában úgy áll előttünk, mint egy elhagyatott, félig bomlott vízi malom, melynek kívül meg forognak a vizes kerekei, de belől már nincsen munka, nincsenek forgó kövek, nincsenek emberek.

Pedig még nem is régen csak *1895-ben alkottatott* és ime már is megemészté az ő esztendeit . . . Oh nem . . . az esztendők emésztették meg őtet, mert nem a jövőre számára, csak a jelen pillanat múlt érdekei számára építették. Belőle a *feudalismus* dohos szellője csap reánk, ezért az élte oly mulékony *1895-től mostanig*. Alkotói nem a protestantismus és nem a XIX. század alkotmányos szellemét lehellették ez új alkotásnak orrába, hanem egy ódon tömlőben őrizgetett olygarkhikus világ lelket, ha ugyan az is lélek, a minék elevenítő ereje nincsen. Erről nem csak bizonyosságot, de igen tanulságos képet nyújt az egyházkerületi közgyűlés szervezete, az Utasítás 42—65. §§-ban. Előttünk áll itt egy testület, melynek feje, törzse kezei és lábai mind-mind hivatali és rendi jellegű, a körme hegye azonban *képviselési*.

A Debreceni Prot. Lap ez évi 6-ik számában a 81-ik lapon elismerésre méltó gondos tanulmányban vezeti le Nagy István úr az erdélyi ref. egyházkerület alkotmányának történetét, helyesen mutatja elő a jogfejlődés processusát, de az ily processusból fejlődött eredményt, a *rendszer* nem elég találóan nevezi, a midőn azt *küriarchiának*, másutt pedig *aristokratikus elvek* uralmának mondja, mert ez sem egyik sem másik ezek közül, hanem *hűbérrendszer*, melynek bázisán megállhat küriarchia, olygarchia egyaránt, sőt még a hierarchia is concentráltatva egy személyben, a ki félig egyházi méltóság, félig világi úr (a püspökben t. i.). S mivel ez a rendszer egy feudális világ maradványa, uralmát nem viheti be a huszadik századba, nem kivált a prot. egyház jogcíme alatt. Mesterséges lélekzészettel idáig fentartotta magát, de a század határkövével végre is le kell roskadnia, mert „a kor nagyobb úr nála”.

Hiszem, hogy Nagy István úr nem áll egyedül, a ki velem együtt így gondolkozik, sőt nem is állunk csupán ketten, de velünk így gondolkozik a protestáns jogérzékkel bírók egész serege, így maga a kor, a melyben élünk. S mivel az igazság és élet követelményeivel összhangzó gondolkodás, akár pusztán egy elmében akár több elmében fészkeljen, nem maradhat pusztán az abstract principiumoknál, de arra van hivatva, sőt joga-

sítva, hogy akarjon is, sőt a közakaratra is irányítólag befolyjni törekedjék, mert az akarat vagy épen közakarattal indokolását az igazsággal és adott viszonyokkal egybehangzó gondolkodás, illetve meggyőződés képezheti; támaszkodva a velem együtt érzők és egyetértők hasonló vélekedésére, bátor vagyok itt kifejezést adni ama régen érzett s utóbbi időben egyre sűrűbben és erélyesebben nyilatkozó óhajtnak, hogy az erdélyi ref. egyházkerületnek segítségére kell sietnünk; Erdélyt *reformálnunk* kell. Reformálnunk a prot. alapelveknek s a ker. testvéri szeretet követelményének megfelelő módon. *E szereptől kifolyólag tudtára kell adnunk erdélyi testvéreinknek, hogy a presbyteriumok nélkül püspököt nem választhatnak. Nem az unió sérelme nélkül, nem a 8-ik §. és a közjogi helyzet megsértése nem a saját kára nélkül.* Tudomására kell adnunk, hogy mindezen károk között legnagyobb lenne a *saját kára*. Ki kell jelentenünk, hogy az Unióhoz megköveteljük az *őszinteséget* Erdély részéről, az *erélyt* és kellő szigort magunk részéről, a magyarországi kerületek részéről. Ki kell jelentenünk, hogy Erdély részéről megvárjuk a közeledést az Unió felé és pedig a legelső alkalommal: a *püspök választás* alkalmával, a midőn a mellőzött presbyteriumokat kell *szavazásra előszólítani*. Ha ez nem történik: úgy megvárjuk az egyetemes egyháztól, hogy atyai hatalmát és bölcsességét fenyték által is éreztetni fogja, sok-sok jótéteményével már már elkényeztetett gyermekével.

Miután azonban Erdély az utóbbi időkben meggyőződhetett arról, hogy alkotmányát sem a közjog, sem az antonomia kívánalmaihoz idomítani a maga erején nem képes, mivel benne a feudális viszonyokhoz szokott izlés a prot. és igazi autonomikus érzéket meglehetősen eltompította: saját érdekében álló és javára szolgáló dolgot cselekednék, ha maga kérelmezné és eszközölné ki, hogy a püspökválasztás idejéig, illetve mostani alkotmányának kijavításáig és az antonomia mértékeihez idomításának idejéig — tehát ideiglenesen — a tiszántúli egyházkerülethez affiliáltassék, illetőleg csatoltassék. Ez azonban nem követelmény, csupán az ő érdekében álló kedvezmény lenne. Ha azonban erejében bizik, reméli, hogy a prot. alkotmányosság iránt lesz elég biztos érzéke, alkotmányát a már jól előre haladt időnek és utonomiának gyors léptekkel utánna vinni, ám maradjon külön továbbra is és ha így is közeledni tud hozzánk illetve az unióhoz, a fölött még inkább örvendhetünk. Adja Isten, hogy örvendezhessünk is ő velők együtt a mielőbb realissá vált unióban!

Kánonista.

Levél a nagyszalontai egyházmegyéből.

(Egy elkéselt tudósítás és egy drága füzet. Csermő és Chicagó. A nagylétai pap és az „Arad és Vidéke”. Katholikusok és reformátusok. Boros-Jenő és Apatelek. Az idő halad, a congruéska marad.)

A „Debreceni Prot. Lap” szépen rendbeszedett múlt évi folyamának tartalom-jegyzékét nézegetve — örömmel látom, hogy bár a múlt évi folyamba én is irtam 3 cikkecskét, mégis oly gazdag tartalma az az 1898-iki évfolyam, a milyen talán még egy sem volt. Midőn ezt belátom, legyen szabad belátnom azt is, hogy ez a mi *Lapunk* oly jeles munkatársakkal dicsekedhetik, már ez idő szerint, hogy semmiképen nem árt at meg neki, ha én is irok bele olykor-olykor; nem azért, hogy ama jelesek közé jussak, hanem csak egyszerűen azért, mert „kevés az arató, de sok az aratásra való gabona”, vagyis a mit én megírhatok, vagy írhatnék, azt más ugysem írhatná meg.

Engedje meg azért a Nagyt. Szerkesztőség, hogy ez uttal is a fenti dolgokról irhassak egyetmást.

Mikor a mult év szeptember 10-én nemzetünkre rászakadt az a mondhatlan nagy gyász, Erzsébet királyné halálával, épen Aradon voltam, hogy másnap a szentleányfalvi templom-szentelésre (én bizony már csak szentelést irok mindig) kimehessek. Este hallottam a gyászhirot, de ki hitte volna azt el s midőn 11-ikére kelve olvastam a gyászkeretes lapokat, könyves szemekkel mentem mintegy önkéntelenül a lelkészlak felé, a hol tudtam, hogy esperesünk szállva volt. *Beőr Kálmánt*, az alig pár héttel azelőtt megválasztott vallás-tanitót találtam ott letelebb. Ő még semmit sem tudott a mélységes gyásztól, de Csécsi Imre aradi lelkész és vendége, a nagyszalontai egyházmegye esperese, *Szél Kálmán* már a másik szobában megindult szívvel tárgyalták a megrendítő eseményt s aztán együtt tárgyaltuk tovább, hogy a templom-szentelést — tekintve, hogy a gyászhirot alig jutott még el minden helyre — meg kell tartani, de az *ünnepségek* elmaradnak.

Csakugyan úgy lett! Erről a templom-szentelésről annak idején kellett volna értesítenem e lap t. olvasóit, de részben az említett eset, részben egyéb körülmények elvették a kedvem s hogy most szólok róla, oka az, mert néhány nap előtt egy csomag jött hozzám, melyben 10 darab különböző színű füzet volt (ez az a fent említett drága füzet). Címe ez: „*A szentleányfalvi ev. ref. egyház örömmünnepe, az egyház ujjonnan épült templomának 1898. szeptember 11-én történt felavatása alkalmával elmondott imák és egyházi beszédek. A templom-építésből fentmaradt adósságok törlesztése céljára kiadta a szentleányfalvi ev. ref. egyház. Ara 50 kr.*“ Ez a felette hosszú című füzet (s mennyi többes szám a címben is) azonban nem tartalmazza a mondott alkalommal „elmondott imákat és egyházi beszédek“-et, mivel azok nem is voltak, lévén ott egy imádság és egy egyházi beszéd elmondva, már t. i. ha „*egyházi beszéd*“ alatt *prédikációt* értünk. Az ünnepély ugyanis a füzet elején közölt „*műsor*“ szerint folyt le így: 1. A gyülekezet fennállva énekelte a 37-ik dicséret 1. versét. 2. A gyülekezet leülve énekelte a 233-ik dicséret 3. versét. 3. Felavató (mert nem felszentelési) imát tartotta Szél Kálmán egyházmegyei esperes (ez az „*imák*“) 4. Egyházi beszéd Szondy Géza helybeli lelkész által (ez az „*egyházi beszédek*“) 5. Az egyház történetének rövid kivonata. Felolvasta Beőr Kálmán aradi ev. ref. s.-lelkész és vallásbíró. 6. Bu ai Julianna ujszülött megkeresztelését végezte Hunyadi László m.-gyoroki lelkész. 7. Mátyók Antal és Boros Rozália előbb róm. kath. vallású, Kis Julianna előbb ágost. ev. vallású áttérőket az egyház kebelébe felvette Szondy Géza helybeli lelkész. 8. A gyülekezet énekelte a 112-ik dicséret 4. versét. 9. Urvacso-ra-osztási beszéd és ima. Tartatott Szabó József b.-sebesi lelkész által. 10. Az Urvacso-ra kiszolgáltatása. Eszközöltetett Szabó József b.-sebesi és Vadas Gyula csermői lelkész által. 11. A gyülekezet énekelte a 174-ik dicséret 1. versét, végre a CII. Zsolt. 10. versét.

E „*műsor*“-on kívül tartalma a füzetnek: a Szél Kálmán „*felavató imádsága*“. Mesterileg megirt imádság, melynek szerzője nem szorúl az én dicséretemre. Szondy Géza „*Templomfelavatási egyházi beszéd*“-e I. Sám. VII. 12. alapján „*Mindeddig segítségül volt nekünk az Ur*“ tételt fejtegeti. Nem nagy igényű, de elég világos, rövid beszéd. Aztán jön a füzetben „*A szentleányfalvi ev. ref. egyház történetének rövid kivonata 1853—1898. szept. 11-ig*“. Ha még nem

jelent meg, ineg fog jelenni e b. lapok hasábjain a nevezett egyház története s így csak azt jegyzem meg rá, hogy az nem volt felolvasva, de általam el lett olvasva s két dolgot látok benne árnyképpen. Egyik a rengeteg sok építés (ez már a 4-ik templom 45 év alatt), a másik meg az, hogy a 45 év alatt 29 tanító szolgált ebben a jobb sorsra érdemes kis gyülekezetben, hol igazán elkelne *egy lelkésztanító*! Berekeszti a füzetet a Szabó József „*Urvacsoraosztási beszéde*“, melyet a tisztelt szerzője egészen a maga „*testi minémiségéhez*“ szabott. Hosszú ember hosszú beszéde! A Hunyadi László barátom keresztelési beszédének (mely hogy miért maradt ki, nem tudom) is az volt a hibája. Egyébként a felszentelés szépen, rendben folyt le. A templomról szeretnék még valamit mondani, de felek, hogy megharagszik *Veress Károly* bátyánk (egyházmegyei szakértő építész), ki a szentleányfalviaknak e 4-ik templomát tervezte és Isten segítségével megépítette.

És most menjünk el Chicagóba! De csak úgy gondolatban. Ott is templomszentelés volt a mult év október 30-án (lásd a „*Debr. Prot. Lap*“ 1898. évi 46. számát). Szép lehetett, de én már 1896-ban megirtam itt, hogy én azoknak az amerikai dolgoknak „*nem tudok örülni*“. Én elhiszem, hogy Chicagóban az angolok megbámulták nemzeti viseletünket és táncunkat, de hát mért nem jönnek azok a *chicagói* magyar lányok meg legények *Csermőre*, hadd bámúlnák őket inkább az oláhok, mert bizony, ha Chicagó környékén ismeretlen volna is a magyar viselet, nem nagy baj volna, ha legalább itt Csermőn és környékén, mely pedig *Arany János* szülő városától csak 40 km.-nyire van — ismerné azt minden fiu s leány. De hát fájdalom úgy van a dolog, hogy Csermőtől 40 kilométert kell menni Szalontáig s Somoskés, Barakony, Talpas és Fekete-Bátor községekben nem csak a magyar viselet, de a magyar szó is ismeretlen. S azért fog engem el keserű humor, ha olvasom Csermőn Chicago dolgait!

Hát a nagylétai pappal mi bajom? Kérdezed talán nyájas olvasóm?! Hisz ő politikus! Az „*Arad és Videke*“ című lapból azonban úgy látom, hogy rossz egyházpolitikus! A nevezett lap ez évi január 12-iki (9. sz.) számában: „*Ne bolygassuk a vallást!*“ címmel egy a legnagyobb fokú logikátlanságban szenvedő közlemény jelent meg. Az egész közlemény a magyar református egyház egyik hű fia s jeles tudósa *Szóts Farkas* ellen van irányítva s alá van írva ez: *Marjai Péter ev. reform. lelkész, egyházmegyei tanácsbíró s orsz. képviselő*. (Kár, hogy az is ott nincs, hogy feleséges ember). Az pedig — úgy tudom — a nagylétai pap. Mit is mond a régi közmondás: „*Átok verte meg a magyart, hogy az soha össze nem tart*“. Sokat lehetne erről írni, de hát nekem is, *Marjai* urnak is szól a latin vers: „*Sutor ne ultra crepidam*“. A mi Uray Imreink és Marjai Pétereink kedvesek lehetnek a kath. atyafiak előtt s hogy a reformátusok mit szólnak felőlök, az őket — úgy látszik — nem érdekli!

A katolikusok és reformátusok címet azonban nem csak azért használtam fentebb, hogy eljárásukat jellemezzem, hanem azért is, mert e hó 17-én egy olyan (alapjában lélekemelő) ünnepélyen voltam járásunk székhelyén *Boros-Jenőn*, a hol a kath. és reformátusok közti különbségnek egy furcsa oldalát láttam. *Boros-Jenőn* ugyanis a község áldozatkészsége (s a protestáns Br. Solymossy telek-adományja segítségével) egy 16,000 frtba került szép hat osztályú állami iskolát avattak fel e hó 17-én. Az a felavatás pedig azzal

kezdődött, hogy a b.-jenői plébánus eljött a feszülettel s tömjén tartóval s latin nyelvű imádság mellett annak rendje és módja szerint „beszentelte“ a tantermet, Jól tette, mert hiszen B.-Jenő magyar lakossága túlnyomóan katolikus, de én szeretném tudni, hogy ha egy oly községben avatnak fel állami iskolát, hol a lakosok többsége református, „annak rendje és módja“ szerint fungál-e ott református pap! Ha igen, úgy jól van!

Ebbe a szép állami iskolába jár vagy 20—22 református gyermek is s a boros-sebesi ev. ref. lelkész az apateleki evangélikus lelkészre bízva azok vallásos oktatását, az pedig — mint hallom — rábizta az igazgató-tanítóra, ki jó protestáns ember ugyan, de nem igen ér rá hittant tanítani!

De azért az idő halad s a Gergely Károly szelid humorával elkeresztelt „*congruácska*“ marad!

Csermő, 1899 jan. 28.

Vadas Gyula,
ev. ref. lelkésztanító.

A D A T O K

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez.

70. A nánási ev. ref. egyház történelme.

(Folytatás.)

II. A szatmári békétől 1820-ig.

Külső történelem.

Magyarországon a XVII. századi forradalmak fő oka a királynak a nemzettel szemben való bizalmatlansága. Nem véletlen műve az, hogy a forradalmak hosszú sora 1711-ben a szatmári békével bezárul. Be kell zárulnia a forradalmaknak, mert a király ezután megtartja ígését és bizalommal fordul nemzetéhez. A XVII. századbéli békekötések, melyek időről-időre félbeszakították a forradalmakat, — soha sem voltak őszinték. Tudják ezt a rendek is tapasztalatból, ezért szerepel a bécsi békekötés pontjai közt azon jellemző követelés, hogy az örökös tartományok rendei is garantirozzák a békét. Ezen korban keletkezik a: „ne higgy magyar a németnek“, mely hű kifejezője azon ténynek, hogy a békekötések csak fegyverszüneteknek voltak tekinthetők.

A szatmári békével jobb korszak kezdődik a protestantizmusra nézve, a mi külömben csak viszonylagosan jobb. Jobb korszak csak annyiban, hogy a XVII. századbéli kegyetlenség helyét a „türelem“ váltja fel. III. Károly a katolikus többség azon követelésének, hogy a protestánsok javára hozott vallásügyi törvények töröltessenek el, nem enged, hanem az 1715: XXX. t.-cikkben kinyilatkoztatja, hogy az 1681. és 1687-iki törvények valódi értelmök szerint még (adhuc) megtartandók. A mennyiben pedig a két rész által megsértetnek, a király és az országgyűlés által kinevezett biztosok által kiegyenlítendő. A szenvedett sérelemért pedig ezután nem mint testület, hanem csak kiki saját személyében folymodhatik orvoslásért.

Nagy nyereség volt ez is, bár az „adhuc“ szócska kifejezi, hogy a protestáns egyház létezését csak ideig tőrük. Zsinat vagy más címen gyűléseket sem tarthatnak, maguk között gyűléseket vagy adó kivetést nem rendezhetnek. A katolikus püspököknek joga volt a protestáns egyházközséget meglátogatni, a protestáns lelkészeket és tanítókat maguk elibe idézni, őket a

katolikus ünnepek megtartására kötelezni. III. Károly ugyan több, a protestánsok sorsát enyhítő rendeletet ad ki, de annál kiméletlenebbül üzi a protestánsok üldözését az ekkor felállított helytartó tanács, Erdődy egri püspök maga nevezi a helytartó tanácsot „*flagellum hereticorum*“-nak.

Szomorú állapota volt még mindig a protestáns egyháznak, igaz; de mégis javult a XVII. század végén uralkodó állapotokhoz képest. A nánási ref. egyházban is már rendezettebb viszonyoknak kellett lenni. Dobrai István 42 éven át vezette a nánási egyház ügyeit (meghalt 1767-ben) és azon idők mostohaságát figyelembe véve, az egyház belélete haladást mutat alatta. 1750-ben. „az égi tűz által lerombolt templom tetejéi zsindelezik újra 600 vonás forintért“. 1757-ben harangokat készítettek: „egyik 856 font, másik 376 font, melynek ára 776 magyar forint 64 pénz“ és pedig a hivek lelkes áldozatkészsége folytán adakozásból.²

Az 1731-ben kiadott Carolina resolutio megerősítette az 1715. XXX. t.-cikket, melyben megengedtetik a protestánsoknak superintendensek választása is, de hogy hányat és mely helyekre választhatnak, királyi jóváhagyás erősíti meg. De ezek csak erkölcsi tekintetben ügyelhetnek fel az alájok rendelt lelkészekre, világi ügyekben pedig a protestáns lelkészek a polgári hatóság, keresztelés dolgában pedig a katolikus esperesek felügyelete alá helyeztetnek. A katolikus ünnepet a protestánsok is kötelesek megtartani. A decretalis eskü kötelező volta pedig a protestánsokat minden közhivatalból kizárta, az apostasia szigorú büntetésével pedig a protestáns hit terjedését gátolták. A protestáns egyházat a katolikus clerus gyámsága alá helyezvén, önkormányzati jogától megfosztotta és így szabad fejlődésében akadályozta. A nem articularis helyeken levő templomokat nem sokára a helytartó tanács elvételni rendeli.

A szatmári béke után megkezdődik az ellenreformatio Erdélyben is. Mária Terézia alatt sem javul a a protestánsok helyzete. Mikor az osztrák örökösödési háboru után a protestánsok hűségük jutalmául helyzetük javítását kérik küldöttségileg, a királynő nem fogadja őket, mert a protestánsoknak tiltva van a közös névvel való kérelmezés. Mindez azt jelentette, hogy a Carolina resolutiot kívánja megtartatni és ezt 1742-ben meg is erősíti.

A felvilágosodott II. József alatt jobbra fordult a protestantizmus sorsa. József 1781. okt. 29-én kiadta a türelmi rendeletet, mely a vallás szabad gyakorlatát biztosítja. Bár ez sem helyezte vissza a protestánsokat törvényes jogaikba, mégis hálával fogadták. Az igazságszerető II. József alatt tényleg a már végpusztulásnak indult protestantizmus ismét virágzásnak indult.

Az üldözések korában a protestánsoknak tiltva volt egyházi gyűléseket, zsinatokat tartani, melyeken egyházi ügyeket rendezhettek volna. Még az egyes egyházközségek is félve tartották gyűléseiket számadásaik átvizsgálása végett, vagy pap és tanító választása végett. Ellenségeik épen azt akarták elérni, hogy a protestáns egyház minél nagyobb rendetlenségbe jöjjön és így annál könnyebben tehessék szabad zsákmánynyá.

A megüresedett püspöki székeket gyűlés nem tartatása miatt évtizedeken át nem lehetett betölteni. Ha voltak is némely kerületekben püspökök, ezek hivatalos eljárásaikban gátoltattak és a kormány törvénytelen intézkedései miatt egyházuk védelmére semmit sem

¹ Varga: h.-nánási ref. egyh. tört.

² U. o.

tehettek. Csak a Carolina resolutio megjelenése után tarthattak gyűléseket, a mennyiben III. Károly megengedte 4 superintendens választását. A reformátusok ekkor 1734-ben Bodrog-Keresztúron gyülekezeteiket 4 kerületre osztották. A tiszáninneni kerület ekkor választott először püspököt, a többi három előbbi püspökét erősítette meg. Ugyanezen gyűlés rendelte el a superintenden mellé világi főgondnok választását (kurátor), az esperesek mellé pedig segédgondnokot, kik tekintélyes és buzgó férfiak voltak, a kik a superintendenseket hivatalos eljárásukban támogatták.

II. Lipót az Európán végbe ment nagy változások hatása alatt elhatározza, hogy alkotmányosan fog uralkodni. A főpapság azonban a királyi leiratban foglalt engedményeket nem akarja elfogadni az 1790—91-iki országgyűlésen, de a katolikus rendek közül sokan olyan erőteljesen szólnak a vallásügyi törvény mellett, hogy végre a királyi leiratot elfogadják és megalkotják az 1791. XXVI. törvényeket. E szerint már zsinatokat is tarthatnak királyi biztos jelenlétében és végzéseik királyi jóváhagyás mellett érvényesül birnak. Ezen törvény ugyan nem tette egyenjogúvá a protestáns egyházat a katolikusokkal, de állapotukat javította. Ennek alapján jött létre a pesti zsinat 1791-ben.

Ezen a zsinaton az új egyházalkotmány a presbyteri rendszerre alapították. Az egyház kormányzásában minden fokon (egyházköztség, esperesség, egyházkerület és egyetemes gyűlés) az egyháziak és világiak egyenlő jogot és befolyást nyertek. Mivel azonban ezen kanonokkal a püspöki és papi egyházkormányzathoz ragaszkodó református lelkészek, különösen a tiszántúliak nem voltak megelégedve, II. Lipót nem erősítette meg azokat. Utóda Ferenc sem.

Mindazáltal ezen zsinati határozatot a protestáns egyház nagyobb része életbe léptette.

I. Ferenc a protestánsoknak, mely az alkotmány védője is volt mindig, nem volt barátja, úgy tekintette őket, mint a forradalmak okozói. Egész életét úgy is a forradalmak elleni harcban tölti el. Ezért elnézi, hogy a helytartó tanács az 1791. XXVI. törvényeket minduntalan megsérti. A vegyes házasságnál a protestáns féltől kicsikart reversalist pedig érvényesnek nyilvánítja. Hozzájárul, hogy némely egyházak magukat függetleneké akarják tenni, másut pedig a nemesek, min az egyházak pártfogói zsarnokoskodtak. Ezen zavarok abból erednek, hogy az 1791-iki zsinat kánonjai nem voltak szentesítve.

A vallás-szabadságot minduntalan megsértik a papok, a kormány pedig elnézi. A pesti generalis conferentia ezért azt végezi, hogy: „valahol valami vallásbeli szabadságunkat bántó történetek adják elő magokat, nevezetesen, ha az elegyes házasságokban a vallásunkon levő férfiú erőltetik arra, hogy adjon reversalist férfiú gyermekeinek a katolika vallásban való neveltetésére, vagy ha valaki a hat hét censurát kiérdemelte, mégis a testimoniumot a katolikus pap ki nem adja, az esperesnek jelentse be.“¹ Még arra is kiterjed a helytartó tanács figyelme, hogy megparancsolja, hogy ha a kath. anyának gyermeke születik és a gyermek veszedelemben van, akkor katolikus férfiút vagy nőt köteles hívni a protestáns bába, hogy az megkeresztelje a gyermeket.²

Barcsa János,

h.ánási gymn. tanár.

(Folyt. köv.)

¹ Album ecl. 1811. ápr. 22. egyházkerületi végzés. 40. p. (Lelkészi levéltár).

² U. o. 55. p.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Apró hírek. Főtiszteltű Kiss Áron** püspök úrnál, abból az alkalomból, hogy főrendiházi meghívóját megkapta, f. hó 14-én debreceni főiskolánk tanárkara testületileg tisztelgett. a mikor is a tanári kar tiszteletének és ragaszkodásának **Csiky Lajos** akad. igazgató adott hangot. — **Tissa Kálmáné**, született Degenfeld-Schomburg Ilona grófnőnek a közjótékonyosság terén szerzett érdemei elismerésül a király az első osztályú Erzsébet-rendet adományozta. — **A máramarosi egyházak** a péczygymniszterrel évi 5 ezer forintban kiegyeztek az Apalfy-féle sőalapítványokra nézve. — **Szabolcska Mihály ünneplése.** A temesvári ev. ref. egyház az elmúlt vasárnap diszközgyűlés tartásával ünnepelte ujonnan választott költő papját abból az alkalomból, hogy a Kisfaludy-társaság tagjává választotta.

— **Hírek a püspökválasztás küszöbén álló erdélyi egyházkerületből.** Az összes hazai egyházi lapok — s ezek között a miénk is — hírt adtak volt már azokról a mozgalmakról, melyek az erdélyi egyházkerületben az üresen álló püspöki szék betöltése érdekében észlelhetőek. Ez a hír azonban, melyet legelőször a kolozsvári „Ellenzék“ bocsátott ki, azon alakban a valóságnak meg nem felel s a mint most bennünket teljesen hiteles forrástól értesítenek, a tényállás az, hogy a lelkesíri kar zöme **Dr. Bartók György** kerületi főjegyző mellett csoportosult. Van pártja **Szász Gerőnek**, ki ha a múlt évben a főjegyzőségről le nem mond (mi az érdemes férfiú e lépését akkor sem helyeseltük!) most nagy valószínűséggel ő ül be a Szász Domokos örökségébe. Azután következik egy nagyobacska töredék, mely a kiváló szónok s megnyerő modorú szászvárosi pap, **Szilveszter Domokos** mellett agítál. Ennél jóval kisebb az a párt, mely a püspöki székben **Bartha Lajost** szeretné látni. **Kenessey Béla** jelöltségét főleg a Hegedüs Sándor nevével összefüggésben emlegetik, de az erdélyi papság erdélyi papot akar. Szóval: van jelölt elég! Egytől-egyig mind kiváló férfiú. Hogy ki jut diadalra? Az a jövő litka. Mi az egész ügyet **kizárólag az erdélyi egyházkerület lelügyének** tekintvén minden kívülről jött vagy jöhető ingerentiát jogosultatlannak tartván, még csak kombinációkba sem bocsátkozunk. De magasabb szempontból felvejjük a kérdést, hogy az erdélyi egyházkerület vajjon nem látja-e elérkezettnek az időt annak a kérdésnek tisztázására, hogy zsinati törvényeink értelmében hogy történjék a püspökválasztás, illetőleg, hogy a püspököt a kerületi közgyűlés válassza-e, mint eddig történt, vagy pedig az egyes presbyteriumok, mint a törvény rendel? L. 176. §.

— **Az a bizonyos gáncs.** Az „Erdélyi Prot. Lap“ lapunk egyik cikkére válaszolva, így fejt fel: „Hát csalágyan nincs ember Debrecenben, a ki annak a makáriai választott püspöknek (**Wolafka**) egy alapos gáncsot vessen!?“ Hát biz ez tagadhatatlanul fogas kérdés s maga a gáncsvetés Debrecenben bizonyára éppen olyan nehéz, mint Kolozsváron, a hol tudomásunk szerint a „zöld püspök“, t. i. gróf Majláth, Wolafkához basorólólag szintén megérdemelné. Valóban sajátságos helyzetbe jutottunk mi, szegény magyar kalvinisták. Liberálisak vagyunk el egészen addig, a hol éppen a liberalizmus buktat bennünket orvulva. Itt van p. o. Debrecen. Ebben a jó magyar városban, — hol még a levegő is kalvinista — a katolikus egyház nagy idők óta nemcsak hogy nem háborgattatott seha, de sőt állandóan becézett s úgy választások alkalmával, mint

közéletünk mindennemű viszonyaiiban szinte tetszelegünk magunknak azzal, hogy tért adunk a katolikusoknak. Szép is, jó is volt ez addig, míg a szintén liberális Huzlik és Szakszók ültek abban a kispréposti székben. De ma, a midőn *Wolafka úr* immár nem fér meg a bőrében s annyira vetemedik, hogy a városi közgyűlésben a kálvinista erőt és önértéket egyenesen provokálja: ugyan mire való ez a hagyományos nagylelkűség!? Avagy nem látjuk még most sem, hogy a klérus milyen mértékkel mér nekünk? Milyennel? Ott a nagyvárad példája, hol a róm. kath. papság a mi lelkészeinktől még a hivatalos átiratokat sem mindig fogadja el, hanem igen gyakran kénytelenek ezek a városi kapitányi hivatal közvetítését igénybe venni. No hát mutassuk meg, hogy Debrecenben még mi vagyunk az urak s tanítsuk meg a Wolafkákat arra, hogy jogainkat meg tudjuk és meg is akarjuk védelmezni. A túlságos nagylelkűség határos a bárgyúsággal s ha talpunkra nem állunk idejében, a veszteségekért a következő kor bennünket tesz felelősökké. De nemcsak az erdélyi, hanem a többi ref. egyházi lapjainkban is visszhangot keltett lapunk „Strucmadár politika” c. cikke. A „*Sárospataki Lapok*” azt a remediumot ajánlják a debrecenieknél, „hogy az okvetetlenkedő főpap világít tegyék olyanná, hogy a szava csak annyit érjen, mint a régi két garasosé. Skartolják le, mellőzzék, ne álljanak vele szóba, szavára ne reagáljanak.” A „*Prot. Egyh. es Isk. Lap*” pedig így ír: „A nagy debreceni egyház és iskola nem tudja sorompóba állítani papjait, tanárait, hogy az egyház és iskola érdekeit megvédelmezzék!... Atyámfiai! ne panaszkodjunk, hanem álljunk a munkába, mert a Wolafka-féle pópás propagandát késő lamentációkkal meg nem állítjuk soha. Annak csak a buzgó munkálkodás s az éber vigyázás vet gátat!” Igaza van t. lap-társunknak. Az a lamentáció sem volt egyéb, mint kiáltó szó, munkára, tette serkentő. Erőnk van, de lenyűgözve a közönyösség, nagylelkűség s részben az elbizakodottság békóival. Szét kell már azokat végre valahára törnünk és Debrecenből minden multjával, jellemével, érzületével és gondolkodásával ellenkező szellemet kivetnünk!

— **Ki az a Hegyi Pál?** A „Magyar Állam” valamelyik minapi számában, mint újabkori csodát mutat be bizonyos *Hegyi Pált*, nagy ostentatióval közölve annak azt a levelét, melylyel az ev. ref. egyház kebeléből kilépett. Hát pedig ez ugyan csodának elég nagy csoda, de maga Hegyi úr még nagyobb csoda(-bogár), a kiről a következőket tudtuk meg: Eredetileg piarista tanár volt körülbelül 3 évtizedig s aztán kilépett s a Lónyay családnál lett nevelő. Ilyenforma minőségben került Szigetre is, tanítója levén az akkori főispán, Lónyay János kis unokáinak. Ez időben a szigeti gymnasium többször meghirdetett pályázata a német tanszékre meddő maradt, s a szükség a kormányzó testületet arra vitte, hogy miniszteri engedéllyel őt alkalmazza ideiglenes tanárul. Így ment ez 3 évig. Az őszszel azonban competens pályázó jelentkezvén, a miniszter által ez neveztetett ki, s az öreg Hegyi (71 éves) itt hagyott bennünket. A fentartó testület oly jó érzülettel volt a távozó iránt, hogy még 200 frt segélyt szavazott meg neki. És ime most mindezeket azzal hálálja meg, hogy kilép az egyházból s annak vezetőit kisebbíteni iparkodik, s magát a protestantismust legesüfosabban dehonestálja, mert tényleg azon levelet adta be kitérésre jelentkezésekor az ev. ref. lelkészhez, a mi a „Magyar Állam”-ban megjelent. Az öreg teljes életében egy fantasta lélek volt, még mint itteni felekezeti tanár is

néppárti elveket vallott s Lepsényit dicsőítette. Mindazonáltal ez nem vitte volna őt újabb vallásváltoztatásra, hanem azt hiszem, hogy ezt a kenyér-kérdés tette nála szükségessé. Most sincs semmi kereset forrása, s úgy véljük, hogy a „Magyar Állam”-nál keres ilyet s e levél mit ott is közöl, bemutatkozó és reklám akar lenni. Kivánjuk, hogy a katolikus egyház annyi hasznát vegye az öreg fráternek, a mennyi kárát mi valljuk! Különben a piarista rendből kilépésekor egy könyvet írt a papuralom ellen, erre az irodalmi tevékenységre hivatkozik levelében. Ezek tudása után kicsire törpül az ő hangzatos áttérő levele, a melylyel alig érdemes foglalkozni.

— **Egy kevés türelemre** kell kérnem azokat, a kik egyházi beszédeim első kötetére sziveskedtek előfizetni. A vállalkozó nyomda munkabíróbb személyzetének betegsége miatt késik a megjelenés; de már annyira mégis haladt a munka, hogy e hó végén feltétlenül kikerül a sajtó alól. Tisztelettel Majtis, 1899. febr. 14. *F. Varga Lujos.*

— **Hogyan csinálják a kath. egyetemet?** Osztrák szomszédjaink *Salzburgban* óhajtanak katolikus egyetemet létesíteni s e célra együletet alakítottak, melynek számos fiókegylete van már. Az 1898. év végén a törzseyületnek 1626 tagja volt, köztük hatvan alapító tag egyenkint 1000 frtos, 22 tag 500 fros, 225 alapító tag fejenkint 100 forintos adománynyal. Fiókegylet van összesen 83, ezek tagjainak száma 5034. A fiókegyletek közül kettő csupa nőkből áll s ezen női egyletek egyike 918 frtot, a másik 509 frtot gyűjtött a múlt évben a katolikus egyetem javára. Az egyetemi alap vagyonállása ez idő szerint a következő: készpénzvagyon 340.532 frt 31 kr, aláírásokkal kilátásba helyezett összegek: 17.043 frt, fiókegyletek vagyona 50.000 frt, a németorszogi katolikusok részéről följánlott hozzájárulás 12.000 frt, Salzburg város által biztosított összeg, ha az egyetem ott állittatik föl, 30.000 frt: Főösszeg a kisebb tételekkel együtt: 497.120 frt 12 kr, kerek számban tehát félmillió forint.

— **Giovanni Berthelet** olasz hírlapíró egyik újabb művéből (A kiengesztelődés, az állam és egyház viszonya) sok érdekes dolgot olvashatni a pápaság jövője felől a Vatikánban táplált nézetekről. Szerző, a Rómában lakó 22 biboros között három irányzatot különböztet meg. Az egyik, a melynek *Rampolla* a vezére, föltétlenül a jelenlegi politika folytatását követeli. A másik szakítani akarna minden diplomatiával s a római püspököt eredeti lelképásztori tevékenységéhez óhajtaná visszaterelni. Természetesen ennek a pártnak a létezéséről idáig mit sem tudtunk. A harmadik középtűt halad a kettő között. A Rómán kívül lakó biborosok (10 olasz, 27 külföldi, a két Ledochowski és Steinhuber) szintén olasz pápát óhajtanak ugyan, de nem hajlandók a kuriánál levő biborosoktól vezetetni magokat. Pápakandidátusok gyanánt, miután *Rampolla* védené *Ferrari*, milánói érsek magát lehetlenné tette, körülbelül ezek jöhetnek tekintetbe: *Parrochi* a biboros-vicarius, a kire valószínűleg az intransigensek is reá fognak szavazni, noha ő náluk szelidebb lelkületű ember, *Serafino Vanutelli*, mint *Rampolla* ellenfele, *Goti*, a karmelita-generalis, mint a politikai túlzások ellensége, végül a velencei patriarcha *Sarto*, a ki a nem római kardinálisok előtt legkedveltebb s a ki talán az olasz királysággal való egyezségekre is kilátásokat nyújthatna. Az említettek mindnyájan a 60-as évek derekán lévő emberek, kivéven *Ferrari*-t, a ki csak 48

esztendő. A római kérdést Berthelet megoldhatlannak tartja.

— **Halálozás.** *Cserhalmy József*, a debreceni kegyes tanítórendi társház főnöke, gymnasiumi igazgató, és a debreceni tanári kör alelnöke f. hó 15-én 53 éves korában meghalt. A megboldogult méltó tagja volt a hazai tanügy terén sok érdemet szerzett hazafias szellemű piarista tanítórendnek, a kiben a debreceni tanári társadalom is egyik rokonszenves és közkedveltségű tagját vesztette el. F. hó 16-án temették a társadalom minden körének élénk részvételével. Nyúgodjék békében!

— **Uj előfizetőinktől** szives elnézést kérünk, ha lapunknak egyik vagy másik számát, mely a f. évben eddig megjelent, nem kapnák meg. Némely szám ugyanis éppen az előfizetők számának szaporodása miatt már teljesen elfogyott s így a legjobb akarat mellett sem vagyunk abban a helyzetben, hogy az eddig megjelent számokat mind megküldhessük.

— **A hátralékok beküldését és az előfizetések megújítását ismételten kérjük.**

Szerkesztői üzenet.

A „Debrecen” igen tisztelt szerkesztőjének. Köszönjük a kapott „Elégtételt”. Biztos reményünk és feltevésünkben nem esalatkoztunk. Bár kijelentjük, hogy mi *nem* „elégtételt” hanem egyszerűen csak „átvételt” kértünk. Igen! ezt is csak *kértük* és semmiképpen nem „követeltük”. A mi pedig azt illeti, hogy a „fő egyező-választás előtt” fog-e ez „átvétel”-nek örülni Ujfalussy Béla . . . ??? Ugyan-ugyan . . . hát mire már ez jó? Csak tessék egészen nyugodtan lenni; ez a férfiu egyenes úton szokott járni s kerüeti főjegyző lesz nyílt levelének a „Debrecen”-ben történt lenyomatása . . . dacára is. Majd méltóztassék erre visszaemlékezni.

TARTALOM-JEGYZÉK: Hol van az ok? Marosmenti. — Tárcsa: Utilitarianismus. Csiky Lajos. — Tanügy: Ki tanítsa a vallást? Sinka Lajos. — Vasárnapi munkaszünet és — módszeres tanítás. Dr. Gulyás István. — Közéletünk: Ki választja a püspököt Erdélyben? Kánonista. — Levél a nagyszalontai egyházmegyéből. Vadas Gyula. — Adatok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez: 70. A nánási ev. ref. egyház története. Barcsa János. — Különfélék. Szerkesztői üzenet.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**

Szerkesztő-társ: **Erőss Lajos.**

Pályázat

a nagykárolyi ev. ref. egyházmegyébe kebelezt *mérki* egyház *lelkészi állomására*, melynek évi jövedelme konventi becslés szerint 445 frt s így az egyház IV-ed osztályu.

A megválasztandó jótéteményes tagja az egyházmegyei gyámintézetnek annyiban, amennyiben a jövedelem 1½%-ának befizetése mellett, ez fizeli helyette az orsz. gyámintézeti 2½% járulékot.

Az állomás f. évi apr. 24-én foglalható el.

Pályázati kérvények szabályszerűen felszerelve *március 15-ig* Segesváry József espereshez Kántor-Jánosiba (Szatmárm., posta helyben) küldendők.

Debrecen, 1899. febr. 13.

Kiss Áron,
püspök.

Nyílt-tér.

Nyilatkozat.

Több rendbeli olyan eset jutott tudomásomra, hogy velem semmi néven nevezendő összeköttetésben nem álló kereskedők gazdasági- és egyéb magféleket, különösen répamagvakat mint Mauthner-féle magvakat hoznak forgalomba.

E miatt kötelességemnek tartom, egyrészt a gazdaközönség **tájékoztatásául**, másrészt a magszükségletüket náram bevásároló kereskedők érdekeinek **megvédéseül** kijelenteni, hogy a vidéki ismételadónál csak azon gazdasági és kert magvak tekintetök **valóban czégmentől származóknak**, melyek vagy

az én ólomzárammal

vagy egy álló

medvét jelképező

törvényszéki leg bejegyzett védjegyemmel, vagy mindkettővel ellátott zacskókban vagy zsákokban vannak.

MAUTHNER ÓDÓN

csász. és kir. udv. szállító
magnayker-skedes

Budapest, VI., Andrássy-ut 23. sz.

Az első leánykiházásító

egylet m. sz.

Leány és fiu biztosító-intézet
teks, Igazgatóságának

BUDAPESTEN.

Alulírott ezennel kötelességemnek ismerem el, hogy boldogult férjem elhunyt alkalmából az intézet biztosítási szabályának igazán humánus alkalmazásáért ezuton nyilvánosan hálás köszönetet mondjak azon határozatért, hogy a biztosítás rövid fennállása után, *és annak dacára, hogy a haláleset bekövetkeztekor a biztosítási díjakkal hátralékban voltam*, én a további befizetés alól felment-tvén, a kiskorú fiam javára biztosított összeg azonban kifizettetik.

Kelt Debreczenben, 1899. febr. hó.

Özy. Kerekes Sándorné

Szül: Hollendonner Katalin.

A debreczeni dohánygyár
volt portásának özvegye.

Vezérképviselőség helyben Baum Miksánál.